

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce
OLIGARCHIE V RUSKU

Vypracovala: Júlia Lampášová

Konzultant: Doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Akademický rok: 2007/2008

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, uvedla jsem všechny zdroje, v nimiž jsem pracovala, a jejich použití jsem v textu řádně vyznačila.

V Praze dne 17. května 2008

Júlia Lampášová

Na tomto místě bych ráda poděkovala mému konzultantovi Doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi CSc. za konstruktivní a velice odborný přístup, a v neposlední řadě také za nesmírnou ochotu a laskavost při jednání.

Vřelý dík dále patří PhDr. Dmitriju Běloševskému, který ve mně vzbudil zájem o méně diskutovaná, no o to zajímavější, témata v ruské politice a společnosti.

Práci bych nesmírně ráda věnovala Paulu Chlebnikovi (1963 – 2004), který položil svůj život za to, že se snažil lidem otevřít oči.

Anotace

Tato práce se zaměřuje na politický vliv a moc oligarchů v současném postsovětském Rusku. Snaží se tak zaplnit nedostatek informací o daném tématu. Na pozadí konkrétních politických a ekonomických změn práce sleduje vývoj této vrstvy ve společnosti. Prostřednictvím analýzy jsou následně odhalovány důvody jejich schopnosti vyvinout tak nevídaný vliv na politiku. Součástí práce je také biografie nejvlivnějších oligarchů, která čtenářům napomůže pochopit problém v širším kontextu.

Abstract

The thesis is focused on the political power and influence of the oligarchs in contemporary post-soviet Russia. It seeks to infill the lack of information about the problem. On the background of concrete political and economic changes it is pursuing the evolution of this group in society. Afterwards, the analysis reveals the main reasons why the oligarchs were able to reach so big and unique influence on politics. The biography of the most influential oligarchs is also provided in aim to understand the problem in a wider context.

Obsah

ÚVOD.....	1
1. VYMEZENÍ POJMU OLIGARCHIE	3
1. 1. DEFINICE OLIGARCHIE	3
1. 2. HISTORICKÝ VÝVOJ OLIGARCHIE	4
1. 3. TEORIE ELIT A ŽELEZNÝ ZÁKON OLIGARCHIE	5
1. 4. VYMEZENÍ VŮČI PODOBNÝM POJMŮM	8
2. ZROD RUSKÉ OLIGARCHIE	9
2. 1. GORBAČOVY REFORMY	9
2. 2. NÁSTUP JELCINA	10
3. OLIGARCHIE NA VÝSLUNÍ	18
3. 1. SYMBIÓZA NEBO PARASITISMUS?	18
4. KRIZE A PÁD OLIGARCHIE	24
4. 1. NOVÁ PRAVIDLA HRY	24
4. 2. EKONOMICKÁ KRIZE.....	25
4. 3. NÁSTUP PUTINA	25
4. 4. PORUŠENÍ „SLIBU VĚRNOSTI“	27
5. CO PŘINESE BUDOUCNOST	31
5. 1. KDO BUDE VLÁDNOUT RUSKU?	31
5. 2. JAKÝ BUDE MÍT OLIGARCHIE VLIV?	33
5. 3. SOCIÁLNÍ DIMENZE SOUČASNÉHO RUSKA	34
6. BIOGRAFIE OLIGARCHŮ.....	36
6. 1. BORIS BEREZOVSKIJ.....	36
6. 2. MICHAIL CHODORKOVSKIJ.....	38
6. 3. VLADIMIR GUSINSKIJ	40
6. 4. MICHAIL FRIEDMAN	41
6. 5. JURIJ LUŽKOV	42
6. 6. ALEXANDR SMOLENSKIJ	43
6. 7. ROMAN ABRAMOVIČ.....	43
6. 8. ALEXANDR MAMUT	44

6. 9. VLADIMIR POTANIN	44
6. 10. VLADIMIR VINOGRADOV.....	45
6. 11. OLEG DERIPASKA.....	45
ZÁVĚR	46
BIBLIOGRAFIE.....	48

ÚVOD

Svou bakalářskou práci jsem se rozhodla zasvětit tématu oligarchie v Rusku. V tomto kroku mě vedlo jedno zásadné zjištění. Oligarchie je často spojována pouze v finančním bohatstvím a ekonomickou manipulací vymykající se rámcům zákona. O jejím politickém aspektu se však toho příliš neví. A pokud ano, jedná se o fakta, která jsou raději držena v tichosti. V Rusku však oligarchové nevídaným způsobem ovlivnili politickou scénu i celé směřování politiky po pádu sovětského režimu. Cíl, který jsem si stanovila, je proto přiblížit právě politický vliv ruské oligarchie.

Nejprve se soustředím na definici samotného pojmu oligarchie. Pokusím se dohledat původ pojmu a dále budu sledovat, jak se v jednotlivých dobách a místech měnil jeho vnější projev. Vymezím ho také vůči obdobným pojmům a podívám se na teoretické koncepce, které daný fenomén popisují.

Jádro práce bude spočívat ve zkoumání vývoje a vlivu oligarchie v jednotlivých etapách politického vývoje Ruska, počínaje posledními lety Sovětského svazu, nesoucích se ve znamení liberalizace. Na pozadí politických reforem a dalších vládních kroků budu sledovat rostoucí vliv oligarchů. Zaměřím se na přímé i nepřímé zásahy do politického vývoje země. Pokud objevím náznaky propojenosti se zahraničím, budu problémy analyzovat i v mezinárodním kontextu. Postupně přesunu svou pozornost v faktorům, které způsobily oslabení až krizi celé oligarchie. Do budoucna pak budu analyzovat možné scénáře dalšího vývoje.

Ve své práci si nekladu konkrétní otázku. Úkol, který si stanovuji, je spíše analýza a hledání souvislostí. Jenom poodhalím propojenost jednotlivých faktů.

Ruskou oligarchii je možné považovat za světové specifikum. V žádné jiné zemi světa se jí nepodařilo vyvinout do tak nevídané síly. V závěru proto budu hledat příčiny tohoto faktu.

ÚVOD

V celém procesu své analýzy se budu snažit o nestranný pohled. Moje práce není souhrnem vlastních myšlenek nebo zaujímáním subjektivního stanoviska. Pouze zaznamenávám fakta, mezi nimiž hledám souvislosti, a v nichž následně vyvozují objektivní závěry. Vyhnu se také jakémukoliv hodnocení etické stránky problému.

Stejně jako sama politologie je často chápána jako interdisciplinární společenská věda, i moje práce bude nahlížet do vedlejších oborů. V sociologii se přiblížím, když budu analyzovat sociální dimenzi ruské společnosti. Kromě toho se v celé práci neobejdu bez ekonomických faktů, která pomohou lépe pochopit politické souvislosti.

Obsahem práce bude také závěrečný přehled biografie jednotlivých nejvlivnějších oligarchů. Ten přikládám v jednoho prostého důvodu. Jedná se o informace, které čitateli pomohou hlubší pochopení souvislostí. Přesto je pro zpřehlednění sledu událostí vyhovující shrnout tato fakta v závěru práce.

1. VYMEZENÍ POJMU OLIGARCHIE

S pojmem oligarchie, zejména té politické, se v našich zeměpisných šířkách nesetkáváme příliš často. Přitom jde o termín, jehož vznik sahá až do starověkého Řecka. Do prvních politických prací slavných myslitelů, jakým byl třeba Aristoteles.

1. 1. Definice oligarchie

Pokud nás zajímá definice tohoto slova, stojí za to nahlédnout do encyklopedií. Obecně se shodují v tom, že pojmu oligarchie připisují dva základní významy. Ten první, tradiční, význam popisuje vládu několika málo osob, „*rule of the few*“¹. To je patrné již ze samotného překladu řeckého slova *Ολιγαρχία (Oligarchía)*, které vzniklo spojením dvou slov – *óligon* (málo) a *archo* (panovat). V tomto významu byla oligarchie vymezena vůči monarchii a autokracii (vláda jedné osoby) na jedné straně, a vůči demokracii (vláda mnoha nebo lidu) na straně druhé.² Její vláda byla ve znamení orientace pouze na vlastní zájmy a akumulace speciálních privilegií a moci, které byly běžným lidem odepírány.

Oligarchie ve starověkém Řecku a Římě se navzájem také odlišovaly. V Řecku byli u moci ve většině polis ti nejbohatší občané, kdežto v Římě oligarchii ztělesňoval zejména Senát.

Ohledně druhého významu se už ovšem různé zdroje zcela neshodují. Podle Encyklopedie politiky od Karla Žaloudka se jedná o „*formu vlády, při které je moc soustředěna v rukou malé skupiny lidí*“³. Dá se tedy říct, že v prvním významu jde o označení skupiny lidí, v druhém významu pak o označení formy vlády.

¹ Raymond, W. J.: Dictionary of Politics; Brunswick, c1992; p. 345

² The Blackwell Encyclopaedia of Political Science; ed. by Vernon Bogdanor; Oxford: Blackwell, 1992; p. 391

³ Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky; Praha: Libri, 2004

V pojetí W. J. Raymonda proti sobě stojí vymezení „rule of few“ jako vlády, na které se podílí jen hrstka bohatých, oproti „government by the few“ ve smyslu Aristotelova chápání oligarchie jako „perverted aristocracy“ (zvrhlá aristokracie). Zajímavé je vzpomenout i na parafrázi Lincolnovy definice demokracie, „*government by the few, of the few, for the few*“.

1. 2. Historický vývoj oligarchie

Ve starověkých státech byla oligarchie vládou malé skupiny aristokratů nebo boháčů, čímž se odlišovala od otrokářské demokracie. Takovým příkladem byla **Sparta**, kde vládla mocná skupina aristokratů, nazývaných Sparťané. Jednalo se o sociálně a politicky privilegovanou vrstvu společnosti, tvořící přibližně 10 000 mužů. Po hegemonickém ovládnutí Athén v důsledku peloponéské války, byl také v Athénách nastolen oligarchický režim, představující vládu 30 tyranů. Nespokojenost se spartskou hegemonií nadále rostla, a nakonec byla v roce 371 před naším letopočtem oligarchie definitivně svržena v bitvě u Leukter. Spartskou oligarchii vystřídala thébská hegemonie.

Starověk se pak ještě jednou částečně vrátil v oligarchickému zřízení, konkrétně v období vrcholného rozkvětu **římské republiky**, kdy vrstvu oligarchie tvořili bohatí obchodníci a vlastníci pozemků. Římské instituce, které představovaly vládu lidu, však nebyly odstraněny.

Dalším historickým příkladem oligarchie bylo **Polsko-litevské společenství**, známé také pod názvem Rzeczpospolita. Počátky vzniku polsko-litevské oligarchie sahají do bitvy u Grunwaldu v roce 1410, kdy se unii podařilo zvítězit nad řádem německých rytířů. Za vojenskou podporu v bitvě získala šlechta mnoho výsad, mimo jiné také osobní nedotknutelnost, nezciizitelnost dědičných statků, jako i četné hospodářské výhody. Díky své moci šlechtici ovládali také zemské sněmy a pouze jim příslušelo volební právo. Prostřednictvím královské rady vykonávali veškerou vládu. Panovník byl pouze předsedou této rady a nemohl činit žádná významná rozhodnutí bez souhlasu šlechty.

Je zajímavé podotknout, že i v **komunismu** je moc v rukou nomenklatury, kterou je možné do jisté míry považovat také za příklad oligarchie. Jak výstižně poznamenal Robert Michels, v rčení „čelem v masám“ je evidentní, že vůdci se v masy vyčlenili. I Gaetano Mosca předvídal, že komunistické státy budou řízeny funkcionáři kontrolujícími politiku a ekonomiku.

Oligarchie může vzkvétat také v **kapitalismu**. Důvodem je zejména zvyšující se materiální a společenská polarizace společnosti.

1. 3. Teorie elit a železný zákon oligarchie

Moderní oligarchie

V průběhu 19. a 20. století, v rozvojem politiky, oligarchie najednou získává zcela nový význam. Již se o ní tolik nemluví ve smyslu formy vlády, jako spíš o způsobu řízení v organizacích a institucích, jakými jsou politické strany, odborové organizace, ale také církevní hierarchie. Klíčovým faktorem již není bohatství, ale moc. A jak oligarchové v téhle moci dospěli? Na svých postech mají přístup v nadřazeným znalostem o organizaci, v čím přichází i větší moc a příležitosti pro manipulování informacemi ve svém vlastním zájmu. V průběhu času pak jejich podřízení nemají na výběr nežli jim postoupit ještě větší moc, čímž se jejich ovládání organizace pořád posiluje.

Železný zákon oligarchie

Tímto fenoménem se začali zabývat četní autoři, kteří společně vypracovali železný zákon oligarchie. Na jejich čele stál **Roberto Michels**, jemuž je připisován slavný výrok: „*Who says organization says oligarchy.*“⁴ V každé organizaci je přítomna elita, bez níž se žádná organizace neobejde. V tohoto poznatku také vyplývá, že volby jako takové nemají smysl, jelikož voliči mohou vybrat svého favorita pouze v elity. Michels také podotýká, že masy jsou poddajnější jednotlivým vůdcům, než celým

⁴ R. Michels: Political parties. Glencoe, III. Free Press of Glencoe, 1949

vládám. Masa má určitou psychologickou potřebu být vedena. Pokud v čele nestojí aktivistická menšina, masy jsou atomizované, neorganizované a neschopné kolektivní práce.

Komentátory Michelsova díla lze rozdělit na ty, kteří proces „oligarchizace“ odsuzují jako v praxi nedemokratický a v principech antidemokratický, a na ty, kteří ho považují za nevyhnutný, zejména ve velkých podnicích, kde jsou odborná znalost, kontinuita a stupeň byrokracie potřebnou součástí struktury.

Elitismus

Fenomén dále rozpracovali C. Wright Mills, Mosca a Pareto v souvislosti se studií elit a teorií elit. Také tady lze vidět zastánce a odpůrce procesu. Elitisté poukazují zejména na fakt, že tradiční klasifikace politických systémů (monarchie – aristokracie – demokracie) opomíjí nejdůležitější společný rys těchto zřízení, a to existenci elity jako menšiny, která je všechny ovládá. **Gaetano Mosca** ve svém spisu *Vládnoucí třída* (The Ruling Class) uvádí, že ve společnosti vždy existují dvě třídy lidí – jedna třída je ovládaná, ta druhá ji vládne. Vládnoucí třída si monopolizuje moc a těší se jejím výhodám. V jejím udržení přitom využívá metody legální i svévolné. Své dominantní postavení získává díky svým vlastnostem a postupům, které jsou společností kladně hodnoceny. **Vilfredo Pareto** mluví o kladných psychických vlastnostech, jakými jsou prohnatost, lstivost, síla nebo rozhodnost. Jejich činnost přitom nemusí mít nezbytně ekonomický základ, ovšem své postavení často využívají v zisku majetku a materiálních výhod. Nabyté dominantní postavení si snaží uchovat prostřednictvím kombinace nátlaku a manipulace. Navíc díky malému počtu členů je vzájemná komunikace a soudržné jednání mnohem snazší. Při snaze o uchování si moci je nesmírně důležitá také ideologie, odvolávání se na určité universální morální principy. Kromě toho, že ideologie sjednocuje elitu, také přesvědčuje masy o oprávněnosti její vlády.

Vývoj elit

Ve svém názoru na vývoj elit se myslitelé značně neshodovali. Gaetano Mosca považoval elity samotné za neměnné. Svou moc se navíc podle něj snažily přeměnit ve

formu dědičné vlády, využívaly moc ke svému zvěčnění. Přesto mohla být elita nahrazena zcela jinou, novou. Jejich neúspěch spočíval v neschopnosti přizpůsobování se. V důsledku selhání politické obratnosti nebo politické vůle se elita stává čím dál uzavřenější – nepřijímá nové ideje ani členy. Její hodnoty a priority se dostávají do rozporu v těmi, které vyznává společnost. Ve společnosti proto vzniká kontra-elita, schopná mobilizovat masu a mít v ní oporu.

Naproti tomu Vilfredo Pareto prezentuje svou teorii **cirkulace elit**. Lidské jednání je podle něj řízeno předsudky, proto je nelogické. Tuto nelogickou součást jednání Pareto nazývá rezidua. Lidé jsou však obdařeni také logickým myšlením, které se snaží předchozí pudové jednání pojmout logicky, ospravedlnit a vysvětlit ho. Logická součást jednání jsou derivace. Pareto navíc rezidua dělí do dvou tříd, nebo-li stavů. První je invenční a imaginativní, odpovídá našim schopnostem. Druhý stav je nehybný a konzervativní, a odpovídá tendencím. Elita se stává elitou, když je invenční a imaginativní. Po „zahníždění“ se následně znehybňuje a konzervuje.

K přežití a přizpůsobení se okolnostem tak potřebuje nový prvek. Elita totiž potřebuje dvě kontrastující kvality. První je pružnost, prohnatost, schopnost přesvědčit. Druhou kvalitou je připravenost použít násilí v potlačení opozice. Pareto tyto kvality přirovnává ke dvěma psychologickým typům. První je typ „lišky“, druhý typ „lva“. Pouze vzácně jsou u elity přítomny oba typy najednou. Cirkulace tak spočívá v tom, že „lišky“ neumí použít násilí, proto jsou svrženy „lvy“. „Lvi“ ovšem mají sklon ke konzervatismu, a tak se vzdalují od lidí. Potřebují proto „lišky“, které mezi ně proniknou a přetvoří elitu.⁵

Vztah elitismu v demokracii

Gaetano Mosca upozorňuje, že také liberální demokracie podléhá elitám. Projevuje se to v procesu voleb, kde vítězí pouze stranické elity. I přes přítomnost elit v demokratickém procesu, Mosca chápal tento jev jako přirozený. Naopak vůli většiny,

⁵ Blackwellova encyklopedie politické filosofie, ed. David Miller; Brno: Barrister & Principal, 2003; Vilfredo Pareto, str. 341-342

jako panující demokratickou formou, považoval za podvod, universální „iluzi“. Také Pareto se v něm shodoval v tom, že vláda mas v demokracii je pouze mýtus. Pro svůj názor na demokracii se někteří elitisté přiklonili v fašismu.

1. 4. Vymezení vůči podobným pojmům

Ekonomická versus politická oligarchie

Ekonomická, nebo-li finanční oligarchie, označuje stav, kdy finančníci v kapitálem ovládají obchodní společnosti tím, že zasedají v správních radách ovládaných podniků a prostřednictvím nich prosazují rozhodnutí a kroky, kterými se bude jejich společnost ubírat.

O politické oligarchii začínáme mluvit, pokud oligarchové svoji činnost propojují v politickou činnost, popřípadě jejich vztahy jsou úzce spjaty v vládou, kterou díky svému vlivu využívají ve svůj prospěch.

Oligarchie versus plutokracie

Plutokracie je obecně definována jako soustředění státní moci v rukou nejbohatších představitelů vládnoucí třídy. Termín pochází v řeckých slovech *ploutos* (bohatý) a *kratein* (vládnout), znamená tedy **vládu bohatých**. V rámci svého působení plutokracie zavádí opatření, která buď omezují politickou moc nižších vrstev nebo zvyšují svou politickou moc. V historickým příkladech patřily starověké městské státy, jakož i italské republiky, stojící u zrodu renesance.

Přesto, že plutokracie v dějinách ztělesňovala většinou formu oligarchie, je mezi těmito pojmy jistý rozdíl. Jak vyplývá v definici plutokracie, jedná se o vládu bohatých. Naproti tomu oligarchie jako taková nemusí být nutně formována na majetkovém základu. Ke svému jmění může dospět až v průběhu svého působení.

2. ZROD RUSKÉ OLIGARCHIE

2.1. Gorbačovovy reformy

Oligarchie se v Rusku zrodila v pádem komunismu. Na počátcích impulsů, které předcházely jejímu vytvoření, stojí liberalizace ruského trhu. Poslední léta existence Sovětského svazu se nesla v duchu proměny systému. Začíná se mluvit o spojení socialismu v demokracii, o „socialismu v lidskou tvář“.

Soukromé vlastnictví

Přestavbu režimu Gorbačov prezentuje hesly „perestrojka“ a „glasnost“. V naplnění těchto hesel vydává celý balík reforem. Snad nejmělejší byl **Zákon o družstvech**, vydaný v květnu 1987. Tato reforma umožňovala soukromé vlastnictví ve službách, výrobě a zahraničním obchodu. Zákon původně zaváděl vysoké daně a zaměstnanecká omezení, později byl však upraven tak, aby víc zodpovídal snaze o liberalizaci.

Přesto, že perestrojka znamenala zásadní liberalizaci trhu, Svaz se pojišťoval extrémními tržními omezeními. V důsledku těchto protikladných tendencí začal vzkvétat černý trh. Přes hranice bylo pašováno zejména exkluzivní zboží, jako počítače nebo džínsy.

První obětí vlastního úspěchu se stal Arťom Tarasov, který si vydělal jako dovozce počítačů. Přesto, jako poctivý komunista, odváděl 3 % svých zisků Straně. Ani to však nestačilo v nasycení závistivých státních orgánů. Když vysvitlo, že si v průběhu roku 1989 vydělal milion dolarů, okamžitě byl obviněn v finančního zločinu. Později byl shledán nevinným, nicméně jeho podnikání bylo u konce.

Komsomolské organizace

Jedním v nejpozoruhodnějších příkladů profitování v reformě bylo Komunistické sdružení mládeže – Komsomol. Tady svoji šikovnost projevil zejména Michail Chodorkovskij, tehdy na pozici náměstka předsedy Komsomolu. Stejně jako méně úspěšný Tarasov, i Chodorkovskij vsadil na dovážení počítačů. Byl však chytřejší a své podnikání rozběhl v rámci Komsomolu.

Gorbačov navíc Komsomolským organizacím povolil zakládat vlastní bankovní účty, někdy měly dokonce možnost vést bankovní účet a zároveň držet hotovost (tehdy se ještě nesměly bezhotovostní prostředky směňovat na hotovost).

Za účelem finančního přežití zakládal Komsomol svá vědecká centra, umožňující mládeži vydělat si prostřednictvím vedení výzkumu. Chodorkovskij nabízel služby těchto vědeckých center jednotlivým institutům a fabrikám, které mu za ně platily bezhotovostně. Tyto zisky následně zpeněžoval.

Bankovníctví

Nejsnazší cestou, jak vydělat peníze, bylo pracovat v nimi. Doslova přes noc se v zemi objevil nespočet bank a pojišťoven. Rodící se oligarchové, kterým se podařilo vydělat nějaké peníze, je okamžitě investovali do založení vlastní banky. Pokud jejich banka prosperovala, dostala oprávnění obchodovat v tvrdou měnou. Importní podnikání vyžadovalo dolary a banky zatížily tvrdou měnu vysokou úrokovou sazbou. Navíc si vytvářely spletité sítě zahraničních filiálek, přes které mohly provádět praní špinavých peněz. Nejdůležitější byly správné kontakty.

2. 2. Nástup Jelcina

Přes všechno své úsilí, ať už dobré nebo špatné, Gorbačov v očích národa zklamal. Roztříštil mohutný Sovětský svaz a lidi, místo přestavby společnosti v lepší a liberálnější, připravil o pevné základy, v které věřili celé generace. Naproti tomu Jelcin byl někým novým. Lepší, demokratickou variantou svého předchůdce. Vkládali v něj

veškeré své naděje. Koržakov ve svých pamětech vzpomíná: „*Věřili mu. My jsme také věřili, že jeho energie a schopnosti mohou změnit život v lepším. Byli jsme tehdy naivní...*“⁶

Ekonomická opatření

Šoková terapie

Do ekonomických reforem v 90. letech bylo celé sovětské hospodářství vzájemně propojeno do celistvě fungujícího organismu. Liberalizace však vyžadovala náhlý, šokový přechod v plánovaného na tržní hospodářství. O vypracování plánu reformy byla požádána skupina v Harvardské univerzitě, pod vedením profesora Jeffreyho **Sachse**. V té době Harvardská univerzita sepsala kontrakt v Americkou agenturou pro mezinárodní rozvoj (The United States Agency for International Development), která měla platit její zaměstnance za rady poskytované ruské vládě⁷. Vypracovaný plán tak byl především v zájmu Spojených států. V průběhu let 1992 až 1994 se na něm podílelo přes 1500 zahraničních poradců.

Pro uvedení plánu do praxe byl vybrán třiatřicetiletý ekonomický redaktor časopisu *Komunist*, Jegor **Gajdar**. Od roku 1991 působil jako ministr pro ekonomický rozvoj, v únoru 1992 se stal na 2 měsíce ministrem financí. Od června pak zastával post premiéra až do konce roku.

Šoková terapie byla spuštěna 2. ledna 1992. Ceny veškerého zboží, kromě strategického, byly uvolněny. Ovšemže nastala okamžitá hyperinflace. Ke konci roku již cena chleba stoupla na padesátinásobek. Naproti tomu úrokové sazby v bankách klesly na minimum, a platy se nijak výrazně nezvýšily. Mnozí lidé následkem toho prakticky ztratili všechny svoje úspory. Šoková terapie se vydařila, ovšem v tom nejhorším smyslu slova. Do poloviny příštího roku již žilo na hranici chudoby kolem 40 % obyvatelstva.

⁶ Koržakov, A. V.: *Boris Jelcin: od úsvitu do soumraku*; Praha: Votobia, 2000; str. 50

⁷ Andrei Schleifer, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Shleifer

Nastala nevídaná polarizace společnosti. Ti, kteří dokázali využít situaci ve vlastní prospěch, vytvořili zcela novou vrstvu, nazývanou **Noví Rusové** (новые русские).

Také vztahy mezi podniky se uvolnily. Na jejich místo automaticky nastoupila soukromá propojení. Vznikají prostředníci, kteří tyto vztahy absolutně ovládají. V praxi závisí jenom na nich, zda podnik bude vůbec nadále existovat. Kromě toho zůstává množství majetku bez vlastníků, představující možnost rychlého zbohatnutí. V důsledku poklesu výroby vzniká zboží deficit. Ekonomické vztahy se zahraničím se oslabují. Do poloviny roku 1992 se již mluví o naprosté dezorganizaci národního hospodářství. Hrubý domácí produkt klesl o 20 %, a od té doby klesal každým rokem o dalších zhruba 10 %.

Jedinou záchranou státu bylo obchodování se surovinami. Chaos a absence kontrolních mechanismů však umožnily vyvážení velkého množství surovin za hranice státu. Jednalo se zejména o ropu a ropné produkty. Jen v roce 1992 skončilo 67 % prodané ropy v zahraničí. Podnikání se surovinami bylo povoleno 120 různým organizacím, které prováděly export často skrz napojení na kriminální živly. Následkem všeho nastal dumping cen těchto surovin.

Orientace ruské ekonomiky na prodej energie a přírodních zdrojů byla zejména v zájmu Mezinárodního měnového fondu. Ve svém výzkumu v roce 1990, pod názvem „Issledovanije ruskoy ekonomiki“, doporučuje Rusku politické kroky v ekonomické oblasti. Tlačí na něj, aby v co nejkratší době zvedlo ceny na světovou úroveň. Tím by se omezil odběr surovin v rámci státu. Výsledkem velkého množství nové ropy na světových trzích mělo být snížení světové ceny ve prospěch západních průmyslových společností.

Poté, co byl Gajdar koncem roku 1992 Jelcinem sesazen, převzal vůdčí roli v ekonomice Anatolij **Čubajs**. Ten ovšem v šokové terapii nadále pokračoval. Země stále neměla téměř žádné zkušenosti v mechanismy tržního hospodářství. Přesto byla Čubajsovou prioritou co nejrychlejší privatizace státního majetku. Ovšem instituce, které měly zajistit fungování soukromého vlastnictví, byly vytvářeny až druhoplánově.

Tak začala veřejná dražba veškerého státního majetku. Prvotní mechanismus v roce 1992 byl zcela nespravedlivý v méně majetným občanům. Proto byl vypracován férovější plán, který přiděloval 51 % podniku do rukou jeho pracovníkům – od manažerů až po řadové zaměstnance, a zbývající část majetku byla nabídnuta zájemcům zvenčí.

Kuponová privatizace

Kuponová privatizace se naplno rozběhla. Stát vydal kolem 150 milionů šeků, nebo-li voucherů. Byly prodávány za 25 rublů a jejich nominální hodnota představovala 10 000 rublů. Ostatní už bylo ponecháno na šikovnosti jednotlivce. Kupony mohly být použity na nákup podílů ve společnostech, prodány, nebo investovány do společných fondů. Je nutno také poznamenat, že podniky se prodávaly značně pod cenu – za 5 až 10 % ceny západních podniků.⁸

Nejperspektivnějšími kupci byli bankéři, kteří si mohli dovolit investovat velké jmění. Přesto jenom hrstka v nich bezprostředně využila možnosti privatizace. Neměli totiž zájem investovat do chátrajících sovětských fabrik se zastaralým vybavením, nezaplacenou pracovní silou a nečinnými montážními linkami. Jedním v mála budoucích oligarchů, kteří privatizaci využili hned ze začátku, byl Chodorkovskij. Jeho všestrannost se do budoucna ukázala být značnou výhodou.

Ostatní bankéři byli zdrženlivější, a své obohacování omezovali pouze na „pohrávání si“ se směnným kurzem rubl–dolar. Poté, co začala být fluktuace kontrolována, se však i oni dali na obchodování se státními podniky.

Boris Berezovskij vysvětluje, že privatizace probíhala ve třech etapách – privatizace zisků, privatizace majetku a nakonec privatizace dluhu⁹.

⁸ S. Plekhanov: The Rise of the Russian Oligarchy; in: www.yorku.ca/splekhan/The%20Rise%20of%20the%20Russian%20Oligarchy.ppt

⁹ Z interview Borise Berezovského pro knihu Pavla Chlebnikova: Kmotr v Kremlu. Boris Berezovskij; Praha: BB art, 2003

Klub na Vrabčích horách

V roce 1994 byl **Vasilij Šachnovskij** pobočníkem starosty Moskvy Lužkova. Ze své pozice velice dobře viděl, jak ruský politický a ekonomický život upadají do stále většího chaosu. Podnikatelé neměli stanovená žádná pravidla hry. Řídili se heslem „rozdrtit nebo být rozdrcen“. Věděli dobře, jak od politiků a úředníků dostat to, co chtěli, ale neměli žádnou představu o vzájemné kooperaci. „*Chtěli „normální zemi“, v normálních zákony, normální vládou a normální ekonomikou, ale neměli ani nejmenší tušení, jak toho dosáhnout.*“¹⁰ Šachnovského trápil také způsob, jakým podnikatelé jednali v vládou, bez přestání využívali korupci a nátlak. Rozhodl se tedy jednat na vlastní pěst. V září 1994 přizval oligarchy do prestižního moskevského klubu na Vrabčích horách (Воробьёвы горы). Doufal, že v tomto klubu, drženého v tajnosti, dokážou rodící se oligarchové společně stanovit svá pravidla, včetně civilizovaného přístupu v vládě.

Brzy se v klubu začaly črtat rysy dohody. Ta ovšem měla daleko od Šachnovského očekávání. Podnikatelé se až příliš soustředili na své vlastní zájmy, než aby dokázali vidět problém globálně. Primárním cílem bylo ochránit se jeden před druhým. Podepsali proto dohodu, ve které se zavázali vzájemně na sebe neútočit. Konkrétně se zavázali nepoužívat proti druhým *komproamat*, čili kompromitující materiály, které v té době hojně sbírali. Později si už nikdo nepamatoval, zda byla dohoda uzavřena písemně nebo ústně, a zda byla vůbec kdy uzavřena. Vinogradov řekl: „*Myslím, že v momentě, kdy překročili brány pozemku, okamžitě dohodu porušili.*“¹¹

Jak plynul čas, oligarchové rozšiřovali svůj majetek a jejich tichý klub vykvetl v mnohem víc než jenom debatní spolek, jak si jej Šachnovskij původně představoval. Byl to počátek troufalého pokusu převzít moc v zemi.

Pro naplnění svého cíle oligarchové nutně potřebovali politického patrona — politika, který by podporoval a hájil jejich zájmy. Vybrat vhodného kandidáta však bylo

¹⁰ David E. Hoffman: *The Oligarchs. Wealth and Power in the New Russia*; *The Club on Sparrow Hills*, Chapter 11, p. 271

¹¹ tamtéž, p. 273

těžší, než předpokládali. Prvním návrhem byl sám Lužkov. Ovšem již při prvním společném setkání bylo evidentní, že nedokážou najít společný jazyk. Lužkov byl příliš podezřívavý vůči těmto mladým podnikatelům, kteří v jeho očích představovali „parazitický kapitalismus“. Byli mnohem mladší, cyničtí, ambiciózní. Na rozdíl od Lužkova neměli ponětí, jak řídit podnik, ale věděli lépe než on, jak spekulovat se směnným kurzem a jak své zisky přenést na zahraniční konta. Oligarchové však nepocíťovali nezáměr Lužkova jako ztrátu. Právě naopak – podle nich Lužkov ztratil je – vlivné moskevské bankéře.

Zatímco ostatní stále hledali vhodného kandidáta, Berezovskij učinil průlomové rozhodnutí – vybral Borise Jelcina. Paradoxně se v něm v té době ještě osobně neznal.

Naposled se oligarchové na Vrabčích horách setkali na podzim 1995. Ovšem duch Klubu přežíval další dva roky na různých místech v různém čase.

Proniknutí do Kremlu

Pro naplnění vzešlého rozhodnutí bylo potřeba, aby oligarchové pronikli do Kremlu. Tohoto úkolu se zhostil iniciátor plánu Berezovskij. Využil svých kontaktů v Valentinem Jumaševem, mladým žurnalistou a autorem Jelcinových memoárů. Jumašev byl redaktorem populárního týdeníku Ogoňok, který Berezovskij finančně podporoval. V roce 1993 Jumašev právě dokončil druhý díl memoárů – Zápisky prezidenta, a tak byl Berezovskij prezidentovi představen jako jediný vhodný vydavatel knihy. Berezovskij byl záhy pozván do prezidentského sportovního klubu, kde měl možnost postupně vyvíjet politický tlak na prezidenta.

První úspěchy

Prvním Berezovského lobbistickým úspěchem bylo zprivatizování 1. kanálu bez veřejné dražby. Tuto výhodu si zabezpečil tím, že 51 % akcií ponechal státu. Přesto se státní představitelé zasedání společnosti nikdy nezúčastňovali a tak byla veškerá rozhodnutí v moci Berezovského.

Záhy přiměl Kreml, aby se otočil zády v podnikatelům, kteří mu stáli v cestě. V jejich diskreditaci využil noviny pod kontrolou Kremlu, jakož i jeho bezpečnostní síly.

Styky se zahraničím

Kromě propojení v ruskými nejvyššími kruhy oligarchové těžili také ze zahraničních styků. Obecně se mluví o jejich propojení v americko-izraelskými podnikatelskými kruhy pochybné pověsti. Stojí za to zmínit alespoň jednu klíčovou postavu.

Marc Rich je světově známý americký obchodník, původem belgický Žid se španělským a izraelským občanstvím. Ve Spojených státech se proslavil dluhem na daních ve výši 48 milionů dolarů. Tím víc, že ho Bill Clinton na žádost Hillary Clintonové těsně před odchodem v úřadu omilostnil. *„Ani odpuštění hříchů Richardu Nixonovi, ... nevzbudilo ve společnosti takové pobouření.“*¹².

V 90. letech Rich pronikl i na ruský trh. V letech 1990 až 1992 byl největším západním prodejcem sovětského hliníku a ropy. Byl označován za nejvlivnějšího západního hráče na ruském ekonomickém trhu a také za „otce ruské korupce“.

Své zkušenosti následně předal budoucím oligarchům. Vytvořil svým způsobem „školu ruské oligarchie“. Vypracoval metody, které měly oligarchy vést v rychlému zbohatnutí, za použití různých machinací a napojení na kriminální struktury. Vyhledával majitele těžařských nebo zpracujících podniků, kteří byli ochotni prodat svou produkci pod tržní ceny, přičemž následný prodej byl uskutečňován za stonásobek ceny, a určité procento v tržby šlo do kapes majitelů podniků. Dále využíval státní zvýhodnění pro společné podniky, jakými byly třeba speciální daňové úlevy nebo možnost převýšit exportní kvóty.

¹² Taibbi M.: Otěc ruskoj korupcii; in: Informacionnoje agentstvo Stringer, 10 marta 2001; www.stringer.ru

Jednoduše řečeno, podpořil v Rusku lidi, kteří šikovně využili počáteční zmatky ve svůj prospěch. Na jedné straně ještě přetrvávala přísná administrativní kontrola, na straně druhé však existoval nespočet speciálních privilegií. Také právní rámec exportního trhu nebyl přesně vymezen.

3. OLIGARCHIE NA VÝSLUNÍ

3. 1. Symbióza nebo parasitismus?

Postupem času oligarchové, kromě čerpání ekonomických výhod, nabývají pořád větší politický vliv. Vztah oligarchů a vlády přináší výhody oběma stranám. Stát si v těchto krušných dobách nevedl ekonomicky nijak úspěšně. Byl ponořen do úplně nového systému, který bylo těžké ovládat bez předchozích zkušeností.

V roce 1995 proto bankéři vládě podali pomocnou ruku. Navrhli jí poskytnutí půjčky, výměnou za slib přidělení akcií největších státních podniků. Tato dohoda je známá pod názvem „*loans for shares*“ a podle BBC právě ona znamenala vrchol vlivu oligarchů.¹³

Vládě bylo celkem poskytnuto 1,8 mld. \$ (9,1 bil. rublů). Přitom bylo zcela evidentní, že stát nebude nikdy schopen poskytnutou půjčku splatit. Tuto neschopnost proto vláda oligarchům oplátila tím, že jim umožnila akcie si navzájem dále prodávat, přičemž provize v prodeje představovala ponechání si 30 % v prodaných akciích.

Státem zaručené akcie měly být prodávány prostřednictvím dražeb. Systém byl nicméně nastaven tak, aby eliminoval veřejnou soutěž. Vláda přijala jistá omezující opatření, jako třeba zákaz přípuštění cizinců v dražbách. Bylo totiž jasné, že ti by oligarchy předběhli. Krom toho se zacházelo až do paradoxních situací, kdy bylo bankéřům umožněno stát zároveň v roli licitátora i dražitele. Tím se docílilo prodávání akcií hluboko pod cenu. Některé dražby dokonce probíhaly pod kontrolou silových složek, které zamezovaly přístup nežádoucím dražitelům. Roman Lokšin situaci komentuje následovně: „*Dražby zahrnovaly léty ověřené aukční podvody, zakázané dokonce na internetovém bazaru Ebay: mlžení nabídek, zamítnutí přístupu, rozdělování,*

¹³ Russia's oligarchs: Where are they now?; in: BBC, 27 October, 2003

tajné dohody, politické manévrování za zavřenými dveřmi, úplatkářství a výhrůžky smrti. ¹⁴

Politický význam dohody

Vláda celý systém akceptovala v jedním hlavním cílem – navrátit Jelcinovi ztracenou popularitu. V politického hlediska dohoda spočívala na dvou postulátech. Pokud by vláda padla, oligarchové by získali podniky tak, že by si je navzájem koupili za držené akcie. Ovšem pád vlády by znamenal návrat komunistů, jinými slovy znárodnění bankovního systému, jakož i podniků. Oligarchové by tak přišli o všechno. Bylo tedy v jejich vlastním zájmu podpořit Jelcina v nadcházejících prezidentských volbách. A jejich půjčka byla primárně použita právě na předvolební kampaň.

3. 2. Semja

«Самый могучий клан в России под кодовым названием «семья» сейчас известен уже каждому: чрезмерно активная и чрезмерно обидчивая Таня Дьяченко, хитрый и говорливый Борис Березовский, скромный и таинственный Рома Абрамович, неудавшийся журналист и теннисист Валя Юмашев.»

„Nejmocnější klan v Rusku pod přezdívkou „rodina“ je dnes již každému znám: hyperaktivní a přehnaně urážlivá Táňa Djačenko (prezidentova mladší dcera), chytrý a upovídaný Boris Berezovskij, skromný a tajemný Roma Abramovič, neúspěšný novinář a tenista Valja Jumašev.“ ¹⁵

Nejbližší skupina, která se vytvořila kolem Borisa Jelcina, není žádným tajemstvím. Přitom podoba v mafiánským gangem je více než náhodná. Strukturu a

¹⁴ R. Lockshin: From oligarchy to monarchy, the Russian way; in: http://www.yeald.com/Yeald/a/34501/from_oligarchy_to_monarchy__the_russian_way.html

¹⁵ Citace v článku O. Lurjeho: Kak zakaljalsja Staljevič; in: Lisičkin, Šelepin: Rossijska pod vlastnju plutokratii; Moskva: Algoritm, 2003; str. 161

vztahy uvnitř „semji“ lze srovnat v pavučinou, v jejíž středě se nachází „boss“ - Jelcin. Přístup ke středu sítě znamená veškerou moc.

Uvnitř této sítě se ocitlo několik skupin osobností. Byla tady Jelcinova nejbližší ochranka, spolupracovníci, partijsní známí v rodného města Sverdlovsk, a zvláštní postavení zajímali „demokraté“, kterým byl Jelcin vděčen za počáteční politickou dráhu¹⁶.

Jak jsem již uvedla, „rodina“ měla svou osobitou hierarchii. Moc závisela na blízkosti v hlavě „rodiny“. Oligarchové si našli svůj vlastní způsob vstupu do klanu. V té době nabýval největšího významu Jumašev, který byl díky vydání prezidentových memoárů zdrojem značných příjmů pro Jelcina. A právě Jumašev představoval klíč pro oligarchy.

Záhy si našli nový strategický objekt – Jelcinovu mladší dceru Taťánu Djačenko. Za její pomoc jí Abramovič každý rok odváděl 160 až 180 tisíc dolarů. Nejbliže v ní měli Berezovskij a Čubajs. V podstatě oni rozhodovali o tom, jaké zprávy budou doručeny až v šéfovi.

S příchodem oligarchů došlo ke kompletní reorganizaci „rodiny“. Svým tlakem zbavili síť konzervativních členů, jakými byli Koržakov, Barsukov, nebo Soskovec. Navíc i sám Jelcin pořád ztrácel na svém vlivu a síle. V té době již byl těžce nemocný a zakrátko úplně neschopen vykonávat jakoukoliv moc ve státě.

Volby do Státní Dumy

Thomas Graham, americký diplomat a svého času první sekretář na americké ambasádě v Rusku, uveřejnil koncem roku 1995 v moskevském deníku Nezavisimaja Gazeta článek, v němž analyzoval politickou situaci před volbami do státní Dumy (proběhly 17. prosince 1995), potažmo před volbami samotného prezidenta. V tomto značně odvážném článku se zaměřil na politickou elitu v Rusku. Poukázal na fakt, že tehdejší politický boj v Moskvě již mezi sebou nevedly legislativa a exekutiva, nýbrž se

¹⁶ Koržakov, A. V.: Boris Jelcin: od úsvitu do soumraku; Praha: Votobia, 2000

odehrával uvnitř samotné exekutivy. Nová ústava totiž značně oslabil vliv legislativy na mocenské centrum. Ke střetům názorů docházelo mezi orgány exekutivy, i mezi kanceláří premiéra a prezidenta, ovšem hlavními rivaly byly různé politické skupiny, zájmové skupiny, lobbisté a klany. Graham tyto klany popsal následovně: „... klany se od sebe liší v mnoha ohledech, přesto mají jisté rysy společné: každý je seskupen kolem vlivného politického subjektu a má kontakty na vůdčí finanční a průmyslové organizace; zabezpečily si přístup v masovým médiím a bezpečnostnímu aparátu; kontrolují ozbrojené skupiny ve státě nebo soukromém sektoru. Všechny tyto klany jsou napojeny na poslance Dumy, naproti tomu politické frakce, ať už komunisté, nacionalisté, centristé nebo demokraté, pro ně nemají žádný velký význam.“¹⁷ Jelcin nebyl ani na jeden klan přímo navázán, vměšoval se jen v případě potyček, když bylo potřeba nastolit rovnováhu, nebo oslabit pozici svých oponentů – ať už skutečných, potencionálních nebo imaginárních. Tím se mu podařilo, i přes fakt, že hlavní politickou moc držely v rukou klany, dosáhnout dojmu, že je pro fungování celého systému životně důležitý.

Podle Grahama byl klanový systém pro Rusko důležitý, a to zejména ze dvou důvodů – zabezpečoval stabilitu systému a omezoval možnosti politického manévrování. I přes četné krize, které Ruskem v průběhu 90. let otřásl, stabilita nebyla nijak výrazně narušena. V předvečer voleb do státní Dumy tak byla síla vůdčích klanů vyrovnaná. Navíc měly jeden společný cíl – nepřipustit skupiny „z vnějšku“, zejména komunisty a ultranacionalisty, do své sféry vlivu. Za tímto účelem se jejich lídři – Černomyrdin, Soskovec a Lužkov, jako i četní regionální lídři, seskupili do předvolební aliance pod názvem **Náš dům je Rusko**.

Volby představovaly pro ruskou politickou elitu velký problém. V první řadě byly důležité pro zachování dobrých vztahů se Západem. Elita se navíc obávala, že případné vítězství okrajových seskupení povede ke změně stávajícího rozdělení majetku a politické moci. Navíc předvolební období odhalovalo lhostejnost elit vůči veřejnému mínění. To v té době nebylo ještě pořád vyprofilované. Voliči již byli unaveni nejistotou

¹⁷ Thomas Graham: Who rules Russia?; in: http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=4909

a nekončícími změnami 90. let, cítili nostalgii po komunismu a všechnu vinu připisovali Moskvě. Bylo proto těžké předpovědět, jak volby dopadnou.

V konečném důsledku by však nebyl žádný, jakkoliv nepříznivý, výsledek pro elity destruktivní. Jak již bylo řečeno, postavení Dumy bylo v ústavního hlediska slabé, proto převaha opozice vůči elitám neměla nijak výrazně ohrozit moc soustředěnou kolem prezidenta.

U voličů nakonec jednoznačně převážila zmíněná nostalgie. Komunisté obdrželi přes 22 % hlasů. Oligarchové obsadili až třetí místo, v těsném závěsu za liberálními demokraty. Ovšem na počet křesel v Dumě je předstihli.¹⁸

Mnohem tvrdší oříšek před oligarchy ještě jenom stál – bylo potřeba prosadit své zájmy ve volbě prezidenta.

3.3. Znovuzvolení Jelcina

V době nadcházejících voleb uspořádali Djačenko v Berezovském střetnutí Jelcina a deseti nejvlivnějších bankéřů za zavřenými dveřmi. Výsledkem tohoto setkání byla dohoda, na jejíž základě se každý bankéř zavázal přispět sumou 50 milionů dolarů na předvolební kampaň. Odměnou za to jim byly nabídnuty vládní posty, bylo jim umožněno prodávat akcie zprivatizovaných podniků a někteří byli odměněni jiným způsobem. Ku příkladu Gusinskij získal 24-hodinový přístup v vysílání 4. kanálu. Jiný bankéř, Alexandr Smolenskij, odkoupil jednu ze státních bank – Agroprombank, což mu umožnilo rozšířit své finanční impérium do celého Ruska. Oligarchové dosáhli vrcholu své moci. Čubajs, který byl před volbami sesazen pro svou nepopulárnost, se stal vicepremiérem a zároveň ministrem financí.

K celé dohodě se Koržakov vyslovil takto: „*Táňa a Boris předali Rusko za 500 milionů.*“¹⁹

¹⁸ Parties and Elections in Europe; www.parties-and-elections.de/russia2.html

¹⁹ Citace Koržakova in: Lisičkin, Šelepín: *Rossija pod vlast'ju plutokratii*; Moskva: Algoritm, 2003; str. 167

Oligarchové dopomohli ke zvolení Jelcina jeho zviditelněním v tisku, na televizních kanálech a rozhlasových stanicích. Kromě toho zdiskreditovali komunistického protikandidáta Genadija Zjuganova. Pro napravení Jelcinovy reputace (v předvolebních průzkumech mínění se pro něj vyslovily pouhé 4 % respondentů) byli přizváni 3 američtí experti. Po celou dobu kampaně se zdržovali v absolutním utajení a v Jelcinem komunikovali jenom prostřednictvím Taťány.

3. 4. Vláda oligarchů

Přes vítězství ve volbách nebyl Jelcin kvůli stále se zhoršujícímu zdravotnímu stavu naprosto schopen vládnout. Tuto úlohu převzali sami oligarchové. Jelcin se stal pouze loutkou, dosazenou tváří.

Do čela rodiny se dostal Berezovskij. Těsnou spoluprací v Taťánou a Jumaševem si zajistil monopolní přístup v Jelcinovi. Svůj obrovský kapitál využíval v účelném podplácení, na veškeré pozice dosazoval své lidi a využíval širokou síť kontaktů. Všechny administrativní posty se snažil získat pod svou kontrolu. Taťánu držel naprosto v hrsti. Byla pro něj schopna udělat cokoli. Svou mocí a vlivem připomínal Rasputina za vlády Romanovců. Cítil naprostou beztrestnost a přesilu. Slova generála Alexandra Lebedě ho popisují nejuvýstižněji:

„Berezovskij je ztělesněním darebáctví na státní úrovni. Tomuhle představiteli nevelké kliky, která se ocitla u moci, nestačí prostě krást. Potřebuje, aby všichni viděli, že krade naprosto beztrestně.“²⁰

V roce 1997 se však jednotnost rodiny začala přetrhávat. Nastala válka o moc a peníze.

²⁰ Pavel Chlebnikov: Kmotr v Kremlu Boris Berezovskij, str. 20; převzato v interview pro Le Figaro ze dne 17. ledna 1997

4. KRIZE A PÁD OLIGARCHIE

„Ruští oligarchové se za posledních 15 let obohatil natolik, že to přesahuje hranice těch nejbouřlivějších snů. Ovšem ještě sensačnější než jejich rychlý vzestup je způsob, jakým se jejich dobrodružství skončilo v slzách.“²¹

Jakkoliv zázračný by se mohl zdát osud oligarchů, ne vždy skončili nejlépe. Žádné politické kontakty jim nemohly zabezpečit vítězství v boji o holý život. Mnohé bankéře potkala v průběhu 90. let brzká smrt pod rukama nájemných vrahů. Prvním případem byla smrt finančního poradce Menatepu.

4. 1. Nová pravidla hry

Koncem roku 1997 Čubajs a Němcov, za podpory řady oligarchů, zahájili otevřenou kampaň proti Berezovskému. Následkem této kampaně byl Berezovskij sesazen v Rady bezpečnosti.

Ovšem ani to Čubajsovi nestačilo. V nelibostí sledoval čím dál stoupající moc oligarchů, která v jeho očích představovala zásadní hrozbu pro moc státu. Rozhodl se proto definitivně zpretrhat vztahy mezi politickou mocí a majetkovým bohatstvím.

Pro oligarchy tento krok znamenal otřes v základech. Nehodlali nečinně přihlížet omezování nabyté moci, a zahájili tažení proti Čubajsovi. Prostřednictvím svých médií opakovaně označovali privatizaci za vládní metodu praní špinavých peněz. Díky kampani dosáhli alespoň částečného vítězství. Čubajs přišel o svůj post ministra financí. Přesto zůstal ve funkci premiérova náměstka.

²¹ Russia's oligarchs: Their risky routes to riches, by Hugh Fraser; in: BBC, 27 July, 2004

4. 2. Ekonomická krize

První opravdu silný úder pro ruskou oligarchii přišel v roce 1998. Tento rok vešel do historie ve znamení skutečného kolapsu světové ekonomiky. Krize začala na asijských burzách, ovšem za krátkou dobu již postihla i zbytek světa. V Rusku tomuto problému nikdo nevěnoval přílišnou pozornost. Dlouhodobý vliv na ruskou ekonomiku byl proto zdrcující. Finanční systém doplatil na četné spekulace bez ohlížení na jejich dopady. Nastala devalvace rublu. Lidé přestali důvěřovat bankám a rychle si vybírali své úspory. Státní dluhopisy byly zmrazeny, ruské banky nebyly schopny vyplácet zahraniční půjčky. V důsledku toho se finanční systém v srpnu naprosto zhroutil. Mnohé banky se nevyhnuly krachu. Vyvázly pouze ty, které nebyly vázány pouze na nerostné bohatství. Velkoobchod klesl za poslední rok o 46 %, maloobchod o 31 %²². Střední třída, představující hlavní klientelu oligarchů, se co do počtu zmenšovala.

4. 3. Nástup Putina

Když v roce 2000 nastoupil na post prezidenta Vladimir Putin, nikdo neočekával zásadní změnu v postavení oligarchů. Vždyť také v tomto případě se sami zasadili o prezidentovo zvolení. Ekonomická krize skončila v duchu „co tě nezabije, to tě posílí“. Přinesla sice svoje oběti, a rozhodně ne nemalé, ti nejsilnější oligarchové přesto necítili žádné ohrožení své moci a vlivu. Berezovskij dokonce předpokládal, že budou vlivnější než kdy předtím: „*Pan Putin se nemůže rozhodnout, že tady nebude žádná oligarchie. Pokud dojde v nějaké změně, tak jediné v posílení jejich role.*“²³

Putin však Rusko doslova přivedl do nového tisíciletí, zcela nové etapy existence státu. Hned ze začátku svého úřadování veřejně prezentoval cíl v oligarchií skoncovat. Richard Sakwa přirovnává Putinovu rétoriku ke Stalinovu cíli v roce 1929 „odstranit

²² S. Plekhanov: The Rise of the Russian Oligarchy; in: www.yorku.ca/splekhan/The%20Rise%20of%20the%20Russian%20Oligarchy.ppt

²³ Russia's new oligarchs; in: BBC, 28 March, 2000

kulaky jako třídu“.²⁴ Putinovo rozhodnutí spočívalo v tom, udržet oligarchy co nejdále od vlivu na politiku. Sakwa dodává, že stejně jako další Putinovy myšlenky, byla i tato v podstatě správná, ovšem v praxi se daleko minula svým cílem. Několik útoků na vybrané oligarchy nic nezměnilo na závislosti státu na jejich podnikatelských zájmech.

Již měsíc po zvolení do prezidentské funkce Putin zahájil tažení proti privatizátorům v Jelcinovy éry. Prvním terčem byl Gusinského Media-Most, vlastníci řadu novin, ale zejména televizní stanici NTV, ostře kritizující Putinovu politiku. V květnu byly obsazeny prostory společnosti a o měsíc později Gusinskij zadržen a poslán na čtyři dny do vězení. Posléze začaly úřady prozkoumávat největší společnosti pro podezření v daňových úniků a prověření zákonnosti privatizačních transakcí. Mezi tyto společnosti patřily Gazprom, Norilsk Nickel, Lukoil a Avtovaz. Po prozkoumání stát požadoval po Norilsk Nickel kompenzaci ve výši 140 mil. dolarů za privatizaci společnosti pod cenu. Jelikož úřady začaly prošetřovat také Avtovaz, Berezovskij změnil zaměření svého podnikání do jiných oblastí.

Ohledně Putinových kroků podniknutých proti osobě Berezovského stojí za zmínku, že v prosinci 1999 byl Berezovskij zvolen do Dumy. Konkrétně v jednomandátovém volebním obvodu severokavkazské republiky Karačajevo-Čerkessia. To mu zabezpečovalo imunitu vůči jakémukoliv trestnímu stíhání. O to víc všechny šokovalo, když v červenci oznámil svůj záměr rezignovat v postu na protest „*autoritářským trendům Putinovy vlády*“, a proto, že se nemíní podílet na „*destrukci Ruska a nastolení autoritářského režimu*“. Svou imunitu prý považoval za bezcennou. Předloženou demisi oficiálně podložil třemi body: zájem kontrolovat regionální lídry, kriminální stíhání řady podnikatelů, a nedostatek pozornosti, jaký Moskva věnuje problémům Karačajevo-Čerkessie. Zároveň žádal o amnestii všech ekonomických zločinů minulosti, hájíc se slovy, že každý, kdo neprospal posledních 10 let, úmyslně nebo neúmyslně porušil zákon. Zahájenou antikorupční kampaň přitom označil za snahu zničit nejvýznamnější nezávislé podniky.

²⁴ R. Sakwa: *Putin. Russia's choice*; London: Routledge, 2004; *The 'liquidation of the oligarchs as a class'*, p. 96

Berezovskij se tak přesunul do opozice. Odsuzoval reformy regionálního systému a oznámil vytvoření nové politické strany, kterou tvořili převážně regionální gubernátoři. Ke vzniku této strany došlo jen pár měsíců poté, co ten samý Berezovskij vytvořil Putinovu stranu Jednotné Rusko. Tvrdil, že země potřebuje konstruktivní opozici, pokud se chce Rusko vyhnout centralizaci systému. Naklonil si na svou stranu také podobně smýšlející poslance, a vytvořil parlamentní frakci pod názvem **Liberální Rusko**. Měla se stát jádrem protiputinovské koalice. V listopadu odešel do exilu v Londýně, odkud pokračoval na rozšiřování své politické strany. O dva roky později v ní však byl vyloučen pro svou inklinaci ke komunistům a nacionalistům.

4. 4. Porušení „slibu věrnosti“

Přímé prosazování politického vlivu oligarchů se ukázalo být fatální chybou. V té době si již byli natolik jistí svým vlivem, že se odhodlali zakládat vlastní opoziční politické strany. Kromě Liberálního Ruska bylo snad nejvlivnější stranou liberální *Jabloko*, vedené Grigorijem Javlinským, otevřeným kritikem Putinovy vlády. Není divu, že prezident v těchto subjektech viděl bezprostřední ohrožení své moci. Od tohoto okamžiku se stalo hlavní prioritou vládní strany udržet si své postavení, přičemž všechno ostatní, včetně fungující administrativy, bylo až druhořadé.

Slovy Romana Lokšina, oligarchové porušili posvátnou dohodu v ruskou vládou – slib věrnosti (nebo-li loajality).²⁵ v důsledku toho jim vláda v roce 2003 vyhlásila skutečnou válku.

2. července policie zatkla **Platona Lebeděva** – předsedu finančního konglomerátu Menatep, pravou ruku největších oligarchů a většinového akcionáře Jukosu. Záhy byl u soudu uznán vinným v okradení státu o bezmála 500 mil. \$ během privatizace v roce 2004. Společně v něm byl zatčen také Alexej Pičugin, vedoucí ochranky Jukosu, pro údajnou účast na dvou vraždách v loňském roce. Těmto událostem ve skutečnosti předcházelo okázalé zatčení generála Valentina Ganějeva, vedoucího ochranky

²⁵ Lockshin Roman: From oligarchy to monarchy, the Russian way; in: http://www.yeald.com/Yeald/a/34501/from_oligarchy_to_monarchy_the_russian_way.html

Ministerstva pro mimořádné události (MČS), v přímém televizním přenosu. Zátah provedlo 300 příslušníků FSB a Ministerstva vnitra. O tři dny později ruská prokuratura obvinila předsedu Liberální strany Michaila Kodanova ze zorganizování vraždy svého stranického kolegy Sergeje Jušenkova v dubnu téhož roku.

Dle veřejného mínění byly podniknuté kroky považovány spíše za politické divadlo. Pro účely nadcházejících parlamentních voleb, jako i volby prezidenta, bylo potřeba vytvořit dojem, že stát stíhá lidem nenáviděné oligarchy a snaží se vymýtit korupci. Byli však i takoví, kteří upřímně věřili v Putinovo odhodlání postavit se oligarchům. Pravda ovšem byla taková, že kromě těchto pár méně významných subjektů, nebyly zatím žádné zásadní kroky proti samotným oligarchům učiněny. Putin Chodorkovskému pouze vzkázal, aby *„krotil své zvyšující se aktivity v oblasti financování politických stran konkurujících Jednotnému Rusku, a přesvědčoval jej, aby více spolupracoval se státem, včetně řádného placení daní.“*²⁶

Přesto zanedlouho došlo i na vážnější zásah. V první řadě byla zamítnuta žádost o propuštění Lebeděva na kauci, a to i přes širokou podporu řady zvučných jmen – premiér Michail Kasjanov, ekonomický poradce prezidenta Illarionov, americký velvyslanec v Rusku Alexander Vershboro, nebo Chodorkovského osobní přítel Lord Jacob Rotschild. Navíc je Lebeděv vězněn v bývalé věznici KGB Lefortovo, která je nyní pod kontrolou FSB a slouží ke stíhání těch největších politických zločinců, pro vlastizradu nebo terorismus.

Později FSB vtrhla do kanceláří Jukosu, kde zabavila všechny počítače a veškerou dokumentaci. 25. října 2003 pak maskovaní ozbrojenci zadrželi samotného Michaila Chodorkovského. Byl obviněn v podvodu a neplacení daní. V prosinci téhož roku vláda od Jukosu požadovala vrácení daní ve výši 3,5 mld. dolarů (Přitom jen za rok 2000 stát vydělal na daních Jukosu neuvěřitelných 1,9 mld. dolarů). Za zmínku stojí také tragická smrt Stephena Curtise – nástupce Lebeděva na postu ředitele. V té došlo v březnu 2004. Všechny tyto události přiměly zbývající manažment Jukosu v masovému exilu ze země.

²⁶ Jonathan Tennenbaum: Why Russia's 'Oligarchs' are now under attack; in: http://www.larouche.com/other/2003/3032russ_oligarchs.html

Zestátnění Jukosu

K úplnému skoncování vlivem oligarchů zbýval vládě ještě jeden zásadní krok – zestátnění Jukosu. Nedošlo v něm ovšem přímo, nýbrž sofistikovanějším způsobem. Nejprve vláda prodala společnost Juganskněftgaz, pokrývající 60 % ropní produkce Jukosu. V prosinci 2004 byla tato společnost privatizována do té doby neznámým Bajkal Finans Group za sumu kolem 9,3 mld. dolarů. Privatizace ovšemže proběhla dle ruského klasického vzorce – Bajkal Finans Group byl jediným dražícím subjektem. Ruský gigant Gazprom odmítl účastnit se dražby, a zahraniční investoři nebyli v dražbě pozváni. O tři dny později již byl Bajkal Finans Group odkoupen státem kontrolovanou ruskou ropní společností Rosněft', která ve skutečnosti spadá pod Gazprom. Celá transakce tak v důsledku znamenala zestátnění Juganskněftgazu. Jak podotýká Lokšin, o Bajkal Finans Group se toho ví skutečně málo, a útržky informací, které se novinářům podařilo získat, přinášejí více otázek než odpovědí.

Globální dopad

Jonathan Tennenbaum v článku *Why Russia's 'Oligarchs' are now under attack* mluví o globálních dopadech války proti oligarchům. V první řadě poukazuje na fakt, že útok na Jukos a Menatep přišel pouhé dva měsíce poté, co se Jukos sloučil v druhým ropným gigantem – Sibněft'. Tato fúze v Chodorkovského udělala druhého největšího vlastníka světových zásob ropy a plynu. Na prvním místě stále zůstával Exxon/Mobil, přesto vzniklý koncern předběhl další světové giganty, jakými byly British Petroleum, Chevron Texaco nebo francouzský TotalFinaElf. V toho vyplývalo, že Jukos-Sibněft' předběhne i ruskou státní plynárenskou společnost Gazprom v monopolním postavením na ruském trhu. Kromě toho začátkem roku přistoupily v fúzi společností i Tjumen Oil Company (TNK) a British Petroleum (BP). TNK je známá kontrolou Samotlorského ropného naleziště v Sibiři. Stát tak prakticky ztratil vliv nad rezervami strategického Východosibiřského regionu, úzce spojeného v anglicko – americkými finančními zájmy. Nebyla ohrožena pouze státní kontrola nad přírodními zdroji, nýbrž i celá ekonomika.

Chodorkovského podnikání mělo navíc četné vazby na zahraničí a sám Chodorkovskij se nikdy netajil tím, že představoval anglicko – americký prvek v ruském

podnikání i politickém životě. Majoritními akcionáři Jukosu byl Lebeděvův Menatep a společnost Huller, sídlící na Gibraltaru a Kypru. Dále je známo, že Chodorkovskij těsně před zadržením Lebeděva uskutečnil prodej četných akcií Jukos-Sibněfť zahraničním akcionářům. Hned po zatčení pak odletěl do Spojených států, kde se nechal vidět po boku těch nevlivnějších osob, jako Bill Gates, starosta New Yorku Michael Bloomberg, nebo členové Bushovy administrativy. Navíc jsou součástí jeho **Open Russia Foundation**, sídlící v Londýně a Washingtonu, Henry Kissinger, Lord Jacob Rothschild, Arthur Hartman (bývalý americký velvyslanec v Rusku), a v čele londýnské kanceláře stojí nechvalně proslulý David Owen.

Dalším Chodorkovského krokem v globální politice bylo zapojení se do příprav invaze do Iráku. V předvečer války Chodorkovskij tlačil na Rusko, aby odstoupilo od francouzsko-německo-ruského spojení stavícího se proti invazi, a místo toho se postavilo na stranu Spojených států. Předložil zemi koncepci **americko-ruské energetické aliance**, která by Spojeným státům garantovala poskytnutí ruských zásob ropy v případě dlouhodobější nestability na Blízkém východě. Zatímco Rusko měly lákat přísliby nespočetných miliard dolarů, na americké straně by aliance podpořila argumenty zastanců války v čele v viceprezidentem Richardem Cheneyem, že Spojené státy neutrpí žádnou vážnou ztrátu, pokud napadnou a destabilizují Saúdskou Arábii a další bývalé arabské partnery. Přesto v uzavření aliance nedošlo.

5. CO PŘINESE BUDOUCNOST

5.1. Kdo bude vládnout Rusku?

*Dva medvědi se v jednom doupěti
nesnesou.*

(ruské přísloví)

Počátkem května vystřídá Putina na postu prezidenta Dmitrij Medveděv. Nezainteresovanému člověku by se zdálo, že tato výměna povede Rusko novým směrem. V této zemi ovšem není všechno tak, jak se navenek zdá.

Ještě před pouhým rokem se v politologických kruzích zvažovala otázka, jak si Putin poradí v koncem svého, dle Ústavy posledního, volebního období. Tehdy padlo několik možností. Snad nejzajímavějším byl dohad, zda Putin nebude iniciátorem změny ústavního textu ve prospěch možnosti své další kandidatury. Ovšem prezident se v tímto problémem vypořádal po svém. Rozhodl se ucházet o post premiéra. Upřímně řečeno, tento postup je v politické praxi nanejvýš pozoruhodný. Nejvlivnější funkce v zemi pro politika obvykle znamená vrchol jeho profesionální kariéry. Po odevzdání svého mandátu do rukou nástupce většinou daný politik odchází do stínu, často je již i jeho věk dostatečný na to, aby si dopřál zaslouženého odpočinku. A jestli jsou přesto ještě vidět jeho činy, mají spíše ráz poradní nebo analytický. V případě Putina však nikdo odchod do stínu politiky neočekával.

Vyvstává tak zcela nová otázka. Změní se rozložení pravomocí mezi klíčovými posty v zemi? A bude mít celý vývoj konkrétní dopad na postavení a vliv oligarchů?

Lidové noviny v dubnu přinesly zprávu o tichém přesouvání pravomocí od prezidenta v premiérovi. „A to přesto, že Putin opakovaně odmítl posilování funkce

*předsedy vlády, kterým se brzy stane, na úkor prezidenta.*²⁷ Podle expertů bude zřejmě klíčové oslabení role prezidenta v regionech, které jsou stejně kvůli obrovské rozloze Ruska těžce ovladatelné. Kromě toho se pravděpodobně ve svých pozicích přesunou i všichni činovníci, kteří Putina jakožto prezidenta obklopovali. Nelze zapomínat také na takzvané „silové struktury“, které budou Putinovi, díky jeho minulosti agenta tajných služeb, nepochybně nadále loajální. V čele vlády bude Putin navíc moci posílit pravomoci a řídicí funkce vůči ministerstvu obrany i FSB (Federální služba bezpečnosti). Centrum politických technologií v Rusku poukazuje také na to, že Medveděvy zákony nemusejí projít v budoucnu tak lehce jako Putinovi. Klíčové postavení v Dumě má totiž pořád strana Jednotné Rusko, a přesto, že jsou v ní propojeni oba, Putin se již stal jejím formálním předsedou. V zahraniční oblasti pak Medveděv „otevřeně přiznává prioritu Putinovi a chce pokračovat v jeho politice „obrození velmoci“ “. ²⁸ v podstatě by však jisté přerozdělení moci mezi prezidentem a vládou mohlo být prospěšné. Současná ruská praxe totiž znamená, že je moc oddělená od zodpovědnosti – moc představuje prezident, zodpovědnost za činy nese vláda.

Co tedy můžeme na základě těchto faktů od příštího prezidenta očekávat? Momentálně se nikdo neodvažuje předvídat, že bude jeho pozice obzvlášť silná. Spíše se všichni přiklánějí v názoru, že faktická moc zůstane v rukou Putina, i když v poněkud jiné podobě. Ruská média vztah mezi mocí Putina a Medveděva přirovnávají v příkladu autoškoly: „*Začátečník Medveděv smí cvičit za volantem, ale učitel Putin má kdykoli právo se ho chopit a šlápnout na brzdu. Spekuluje se, že v nutném případě si nadšený řidič Putin znovu sám sedne v řízení, kdyby se Medveděvovi zrovna nedařilo.*“²⁹

Pokud si ovšem vzpomeneme na nástup Putina, situace byla více než podobná. Tuto osobu předtím nikdo neznal, na světlo světa ho ukázal jeho předchůdce, který měl tu moc všechny přesvědčit, že právě on je tím vhodným nástupcem (i když Putinova přesvědčovací moc je poněkud větší než svého času Jelcinova). Nikdo proto v sílu

²⁷ Putin si v tichosti přesouvá pravomoci, in: Lidové noviny, 13. dubna 2008

²⁸ Petra Procházková: Opravdu jako vejce v vejci?, in: Lidové noviny, 3. března 2008

²⁹ agentura DPA – Deutsche Presse-Agentur; www.dpa.de

nástupce nijak zvlášť nevěřil, spíše se očekávalo pokračování dosavadního trendu, že Putin bude „jen poslušnou a prodlouženou rukou rodiny svého předchůdce Borise Jelcina“³⁰ Nicméně již zakrátko vyvedl všechny v omylu.

A také od Medveděva lze očekávat i jisté změny. Jedním v jeho priorit má být oddělení soudní moci od vlivu státního aparátu a vytvoření opravdu občanské společnosti. Druhý cíl vyplývá v jeho činnosti jako místopředsedy vlády, kdy dohlížel na Projekty ruských národních priorit – politiky na rozvoj sociálního blahobytu země, zejména zdravotnictví, bydlení, ale také zemědělství. Na této pozici tak získal přehled o hlubokých nedostacích v sociální oblasti. Přesto je potřeba brát sliby v určitou rezervou. Na rozdíl od Putina sice Medveděv nepochází ze silových kruhů, zaměřených na získání moci, ale hloubku jeho slov ukáže až čas.

Analytici upozorňují také na nebezpečí, pokud se politiky obou lídrů nebudou zásadním způsobem shodovat. Expertka moskevského Carnegie centra, Lilia Ševcova, varuje před následky: „*Jestliže si oba politici vybudují své vládní týmy, čekají Rusko mrzutosti. Jakmile budeme mít dva týmy, propukne boj o finance, státní aparát a prestiž.*“³¹ Podle ní však v tomto scénáři může dojít i v případě, že si svou pracovní náplň navzájem striktně oddělí.

5. 2. Jaký bude mít oligarchie vliv?

Tato otázka je v současné době velice zajímavá. Možných odpovědí se nabízí několik. Jelikož se zatím Medveděv prezentuje jako velice liberální politik, alespoň ve srovnání se svými předchůdci, dalo by se předpokládat, že poleví i v otázce stíhání oligarchů. Putinovy kroky je snad již odradily od další kompromitující činnosti, a proto je pro ně možné zmírnit svůj postoj. Třeba se tak zanedlouho dočkáme propuštění Chodorkovského v vězení a návratu jiných v exilu zpět do vlasti.

³⁰ Petra Procházková: Opravdu jako vejce v vejci?; in: Lidové noviny, 3. března 2008

³¹ agentura DPA – Deutsche Presse-Agentur; www.dpa.de

Je tady ovšem ještě jeden důležitý fakt. Sám Medveděv již sedm let působí na pozici předsedy rady ředitelů Gazpromu. Přestože podle znalců vykonával pouze dozorčí funkci, a na samotném řízení korporace se nepodílel, získal velice těsné kontakty v nejvyšších obchodních kruzích. Nově se tak v okruhu Medveděva mluví o skupině státních úředníků, kteří „se jednou nohou dostali do velkého byznysu a druhou zůstali ve státní správě“³².

Rusko navíc v současnosti prochází novou etapou vývoje nejvlivnějších obchodních subjektů. Všechno zatím nasvědčuje tendenci slučování. Nynějším nejsilnějším aktérem se v roce 2004 stala společnost Rosněft, která získala největší část Jukosu. Tato společnost hrozí ostatním možností pohlcení. Kromě toho je v čele společnosti Igor Sečín, zároveň náměstek šéfa prezidentské kanceláře.

5.3. Sociální dimenze současného Ruska

Na problém absence střední třídy v ruské společnosti se poukazuje již dlouhou dobu. Zajímavé je, že se objevil i v souvislosti v oligarchií. Konkrétně v článku *Who rules Russia?* od Thomase Grahama. Tento článek vyšel v roce 1996, to znamená víc než před 10 lety. A je nutno konstatovat, že v žádnému viditelnému vývoji v této oblasti nedošlo.

Graham říká, že současná společnost je méně fragmentovaná než za časů socialismu, paradoxně však také méně strukturovaná. Společenské třídy postrádají jakoukoliv jasnou představu o sobě nebo jakoukoliv formu sebevyjádření. Zaměstnanci, kteří jsou nuceni pracovat na několika pracovních místech současně, aby si vydělali na živobytí, chápou jeden druhého ne jako kolegy, ale spíše jako rivaly v bitvě o omezené množství dostupných zdrojů. Zájmy lidí tak zřídka kdy překročí hranice jejich domovů. Také umělecká inteligence již ztratila svůj vliv, zejména v důsledku ekonomických reforem.

³² Petra Procházková: Opravdu jako vejce v vejci?; in: Lidové noviny, 3. března 2008

Nabízí se proto jedna otázka. Dokážou Noví Rusové zaplnit vakuum po střední třídě? v Grahamova pohledu jen stěží, alespoň ne v ohledu na západní vzor. Jejich postoj „grab it quick“ totiž odporuje mentalitě střední vrstvy v západních společnostech. Čas mu, ostatně, dal za pravdu. Místo pro střední vrstvu v Rusku pořád zeje prázdnotou.

Do budoucna bude země potřebovat velice propracovaný ekonomický a sociální plán, který by byl schopen tento problém vyřešit. Medveděv se zatím nechal slyšet, že jeho hlavní kroky budou směřovány zejména do sociální oblasti. Nezbyvá než doufat, že posléze se začnou tyto cíle projevovat i v praxi.

6. BIOGRAFIE OLIGARCHŮ

6. 1. Boris Berezovskij

První místo v seznamu oligarchů nepochybně patří Borisi Berezovskému. Není divu, že je označován za „prvního mezi rovnými“.

Berezovskij svou kariéru vybudoval ve vědecké oblasti jako softwarový inženýr. V Moskvě, odkud sám pochází, dostal vynikající vzdělání v elektronice a počítačové technice. Lesnický institut, na kterém studoval, byl tajně začleněn do sovětského vesmírného programu. Na Moskevské státní univerzitě získal také doktorát. Po obdržení titulu pracoval celých 25 let v **Sovětské akademii věd** v oblasti strategického rozhodování a počítačové automatizace průmyslu.

K podnikání se dostal čirou náhodou. Pro své zanícení v automobilům začal v Akademii věd pracovat pro firmu Avtovaz. Tuto společnost založila vláda pro masovou výrobu osobních automobilů. Vláda sepsala kontrakt v italskou automobilkou Fiat na vybudování velké továrny na výrobu aut, patřící pod Avtovaz (město, ve kterém měl být závod vybudován, neslo název Togliatti – podle vůdce italské komunistické strany). Továrna však nebyla v technického hlediska nijak výkonná. Měla přebytek zaměstnanců a kvalita výrobků nebyla nijak velká. Berezovskij proto Avtovazu nabídl pomoc při automatizaci a počítačové kontrole výroby. Dohoda spočívala v tom, že Berezovskij založí ve Švýcarsku společnost, která se spojí v Avtovazem. V roce 1989 tak vznikla firma **LogoVAZ**. Spojením těchto firem bylo možné profitovat v výhod sovětského vládního programu na podporu investic ze zahraničí a naopak část zisku putovala za hranice státu. Logovaz tak ve skutečnosti sloužil v prání špinavých peněz. Berezovskij měl pochopitelně zájem i na prodeji aut. Stal se v něj dealer automobilů.

Automobilový průmysl však v sebou nesl jeden velký problém - nejvíce přitahoval kriminální gangy, zejména ty čečenské. Podnikání v této oblasti tak nebylo příliš lehké,

a často šlo o holý život. Berezovskij proto na nějakou dobu pro vlastní bezpečnost opustil zemi. Přesto byl na něj po návratu v roce 1997 spáchán atentát.

Jako většina oligarchů, začal i Berezovskij spekulovat na trzích. Peníze vydělával dvojitým způsobem – exportními podvody a profitováním v hyperinflaci. U Ministerstva trhu v cenných papíry a finančních trhů se mu podařilo získat povolení vydávat nový druh akcií – tzv. **hybridy**. Akcionáře si získal tím, že každému přislíbil osobní automobil. Tímto způsobem se obohatil o 2 mld. dolarů. Hybridy bylo možné změnit na normální akcie společnosti, ovšem držitelé hybridů neměli ve společnosti žádné hlasovací právo. Celá potíž byla v tom, že hybridy byly vytištěny bez jména držitele. Jelikož tedy akcionář nemohl prokázat, že hybrid patří jemu, společnost nebyla povinná vyplácet dividendy. Hybridy tedy byly v konečném důsledku bezcenným papírem. Berezovskij pak takto získané peníze investoval do koupě akcií Avtovazu.

Později Berezovskij svou pozornost přesměroval na **Aeroflot**. V procesu privatizace se v něj stala veřejná společnost, v jejíž akciích 51 % vlastnil stát a 49 % zaměstnanci. Berezovskiji neměl zájem o privatizaci akcií, nýbrž o kontrolu managementu, aby pak mohl privatizovat výnosy. Díky svému vlivu ve vládě se Berezovskému podařilo nahradit generálního manažera společnosti, Vladimira Tichonova, maršálem vojenského letectva. Ten měl sice znalosti o letectví, ovšem žádné zkušenosti v vedením podniku. Berezovskij proto dosadil do Aeroflotu řídicí personál v Logovazu. Tím získal přístup v ziskům společnosti.

Kromě toho se mu podařilo převzít kontrolu nad Sibněřem a odkoupit akcie Lukoil. Časem se začal zajímat také o mediální průmysl. Odkoupil bývalé státní noviny **Izvestia** a převzal televizní stanice. Největším úlovkem byl značný balík akcií **stanice ORT**, kterou později využil v diskreditaci Putinových kandidátů v prezidentských volbách.

Na rozdíl od většiny oligarchů nevytvořil žádnou vlastní holdingovou banku pro účely svého podnikání.

Ekonomická krize jeho podnikání nejenom že nezasáhla, dokonce se mu v něj podařilo vytěžit. Devalvace měny mu totiž umožnila vyvážet tovar za mnohem nižší ceny.

Obecně byl považován za **politicky nejvlivnějšího oligarchu**. Richard Sakwa dokonce říká, že ho vždy víc zajímala politika než podnikání.³³ Krátce zastával funkci **náměstka sekretáře ruského kontrolního úřadu**. V vládní pozice byl ovšem sesazen kvůli obvinění v korupce. V prosinci 1999 byl následně zvolen za **poslance Dumy**, čímž získal imunitu. Poté se zejména on zasloužil o zvolení Putina v prezidentských volbách. V současnosti už nechce mít v politikou nic společné.

Nicméně nelze říct, že by po nastoupení Putina úplně odešel ze scény. I přesto, že mu byla zkonfiskována většina mediálních aktiv (akcie veřejnoprávní ruské televize, Nezavisimaja gazeta, televizní stanice TV-6), stále mu zůstal **ID Kommersant**. Kromě toho konfiskace nepřinesla žádný velký užitek státu ani Berezovského bývalým společníkům. Jelikož tedy motivy konfiskace zjevně nebyly ekonomické, lze poukázat na politický podtext.

Nyní je Berezovskému přes 60 let a jako četní oligarchové i on žije v exilu v Londýně, a zatím se šťastlivě vyhýbá vydání do Ruska. Na rozdíl od jiných oligarchů však pořád dává o sobě znát šířením konspiračních teorií. Je možné označit ho za nezávislého protiputinovského disidenta. V roce 2000 ho časopis Forbes označil za nejbohatšího Rusa, jehož jmění se odhadovalo na 3 mld. dolarů.

6. 2. Michail Chodorkovskij

O Chodorkovském toho bylo řečeno hodně již v předcházejících kapitolách. Již od mala se chtěl stát ředitelem fabriky, což byla nejvlivnější možná pozice pro obyčejného Rusa. Kromě studia inženýrství v Moskvě, se stal náměstkem předsedy Komsomolu, kde řídil vzdělávací instituty.

³³ Richard Sakwa: Putin. Russia's choice; London: Routledge, 2004; The 'liquidation of the oligarchs as a class', p. 97

Přes své značné úsilí mu však nebyly otevřeny všechny dveře, jak by očekával. Pochopil, že důvodem byl jeho židovský původ, a dal se raději na soukromé podnikání. V rámci Komsomolu tak vytvořil vědecká centra, nazvaná Meziodvětvové a vědecko-technické programy (межотраслевые и научно-технические программы), jejichž název byl časem zkrácen na **MENATEP**.

Vytušil možnosti demokratických reforem a volného trhu, a postavil se na stranu komunistických reformátorů, jako Boris Jelcin.

Později Chodorkovskij v Menatepu vytvořil banku, která si kromě jiného vydělávala na směnném kurzu. Chodorkovského systém spočíval v zúročení peněz. Vždy tvrdil, že dolar dnes nemá stejnou hodnotu jako dolar zítra. Za tímto účelem zpožďoval výplaty svým zaměstnancům. Díky dobrým kontaktům uvnitř strany se vyhnul konkurenci a v roce 1990 se stal **ekonomickým poradcem premiéra**. Navíc dokázal manipulovat také důvěrnými informacemi získanými v vládních kruzích. Jeho devizou bylo navenek vždy skromné a uctivé chování.

Po pádu režimu mnoho státních podniků potřebovalo úvěr, dokud stát nestabilizuje finanční toky. Menatep jim poskytoval nezbytné úvěry za velice nízké poplatky. Tím Chodorkovskij navázal ještě cennější politické vztahy.

Když byla odstartována privatizace, Menatep skoupil četné podniky. Bral všechno, co bylo v mání. Chodorkovskij byl skutečně všestranným investorem. Příkladem bylo odkoupení zkrachovalé fabriky na průmyslové hnojivo Apatit. Nenatrp, kdy vyhrál tender příslibem, že do podnikání investuje nevídaný obnos peněz. Poté, co fabriku převzal, zapomněl na všechny sliby. Spor v privatizačním soudem se pak protahoval celá léta, až ho nakonec vyřešil arbitrážní úřad.

Největší investice přišla o rok později, kdy Menatep od státu odkoupil druhou největší ruskou ropnou společnost **Jukos**. Cena byla opět směšná, ovšem dluhy společnosti sahaly až ke 2 miliardám dolarů. Do roku 2003 již měla společnost hodnotu 27 mld. dolarů. Chodorkovskij tím předčil všechna očekávání a státu ročně přinášel na daních přes miliardu dolarů. I tak ho úřady vinily v neplacení daní. Je ovšem nutno říci,

že právě nejkontroverznější privatizace Jukosu byla v obžalovacího spisu vyňata, stejně jako zahraniční spolupráce Menatepu. Jak se uvádí v jednom článku: „*There are some stones which authorities still think are best left unturned.*“³⁴

Jukos od státu získal za pouhých 168 mil. dolarů. Banka **Menatep** byla vážně postižena ekonomickou krizí. Vlastnil také průmyslový konglomerát **Rosprom**. Podnikatelské zaměření v různorodých odvětvích. Čerpal ze svých politických konexí, což mu zabezpečilo ponechání většiny bohatství. Jeho jmění se odhaduje na 2 – 2,5 mld. dolarů.

6. 3. Vladimir Gusinskij

Gusinskij původně studoval na Gubkinově univerzitě ropy a plynu, ze svého studia byl však vyloučen. Dal se na finanční spekulování, ale ani to nebylo úspěšné. Po splnění vojenské služby nakonec absolvoval Státní vysokou školu divadelních umění. I přes své vzdělání se nedokázal uplatnit jako divadelní režisér.

Již v 70. letech začal podnikat jako taxikář bez úředního povolení. Kromě toho vydělával také obchodováním na černém trhu. Založil také družstvo vyrábějící emblémy na kapoty aut. Od premiéra Ryžkova získal povolení exportovat své produkty za tvrdou měnu.

Postupně si vybudoval dobré styky v Komunistickou stranou tím, že organizoval akce pro Komsomol. Díky dalšímu družstvu si vytvořil dobré vztahy také se starostou Moskvy Jurijem Lužkovem.

Hned začátkem 90. let založil banku **Most Bank**, která vydělávala zejména spekulacemi v devizovými kurzy. Prostřednictvím styků v Lužkovem se banka stala velice důležitou institucí v moskevské ekonomice a jedním v největších konglomerátů v Rusku. Pro obranu vlastního bezpečí Gusinskij navíc vytvořil bezpečnostní složku, zaměstnávající kolem 100 lidí, v nichž většina v minulosti pracovala pro KGB.

³⁴ Russia's oligarchs: Their risky routes to riches, by Hugh Fraser; in: BBC, 27 July, 2004

Poté, co si zabezpečil finanční přínos, dal se na mediální dráhu. Všechna vlastněná média spadala pod společnost **Media-Most**. V roce 1994 již zahrnovala noviny Segodnja, časopis Itogi, rozhlasovou stanicí Echo Moskvy a první nezávislou televizní stanicí NTV. Gusinskij se tak stal největším a nejviditelnějším představitelem mediálního podnikání poloviny 90. let.

Ekonomická krize jeho podnikání vážně zasáhla. Most Bank tehdy pohltili rivalové – Chodorkovského Menatep a Potaninova Oneximbank.

Jako jediný oligarcha se přímo postavil **proti moskevské politice v Čechensku**. Na jeho politické názory mu bylo rychle odpovězeno. Již během Putinova prvního funkčního období přišel o všechny významné mediální aktivity a sám byl poslán do vězení. Berezovského televizi ORT byl obviněn v korupce a státního dluhu ve výši 1 mld. dolarů. Nakonec získal svobodu prodejem svých mediálních aktiv státem vlastněnému Gazpromu. Gusinskij tak do budoucna posloužil pro všechny jako odstrašující příklad pro jakékoliv další snahy o vytvoření politicky agresivního mediálního impéria.

V současnosti je Gusinskému již skoro 60 let. Zdržuje se v exilu v Řecku, Španělsku nebo Izraeli a snaží se držet v ústraní.

6. 4. Michail Friedman

Michail Friedman pochází v ukrajinského Lvova ze židovské rodiny (ostatně jako většina oligarchů). Vystudoval moskevský institut vyššího vzdělání. Za studentských časů se přidal ke skupině nazývané **Divadelní mafie**. Tito studenti kšeftovali v lístky na kulturní akcie, které bylo možné sehnat jedině prostřednictvím správných stranických kontaktů nebo čekáním v dlouhých frontách. Friedman v tohoto černého trhu vybudoval skutečné podnikání. Kromě zkušeností v podnikání mu tyto začátky přinesly také budoucí obchodní partnery. Postupem času tak vytvořil skupinu **Alfa** – konglomerát obchodující v ropou, průmyslovým towarem a financemi. Dokázal využívat politické zřízení ve svůj prospěch. Začínal však postupně. Nejprve vytvořil společnost nabízející státním podnikům mytí oken, později přešel na import a export. Nejlukrativnější bylo

vyvážet ropu a dovážet počítače. Taková činnost se ovšem nevyhnula nutnosti podplácet úředníky.

Společnost Alfa vytvořila i vlastní banku **Alfa Bank**. Ta kontroluje ropnou společnost TNK, nyní už TNK-BP.

Na rozdíl od ostatních oligarchů se Friedman nikdy osobně nezapojil do politiky. Ovšem jeho partner Pjotr Aven zastával funkci ministra obchodu v roce 1992.

6.5. Jurij Lužkov

Jurij Lužkov se od ostatních ruských oligarchů zásadně liší. Není totiž magnát v žádném odvětví podnikání, nýbrž **starosta Moskvy**, čili státní úředník placený ze státního rozpočtu. I přes tenhle fakt dokázal doposud vydělat nevídané jmění. O tom nasvědčuje už jen samotná výše jeho platu – 263 tisíc rublů, což je dokonce o polovinu víc než prezidentský plat samotného Putina.

Zajímavé je, že jeho obrovské bohatství nevyvolává nevraživost místních obyvatel. Naopak, je velice oblíben. Moskvané své město dokonce přezdívají „Lužkovgrad“. Důvodem jsou četné populistické výjimky, které Lužkov pro Moskvu zabezpečil. Za zmínku stojí zejména příkaz zvýšení penzí. Pro moskevskou radnici je typické také úzké propojení v podnikatelskými firmami.

Lužkov Moskvě vládne již 16 let, co představuje 5 volebních období za sebou. Putin se proti tomuto faktu nestavěl v jediného důvodu – potřeboval hlasy Moskvanů ve volbách.

Také Lužkovova manželka, **Jelena Baturina**, je v Rusku dobře známá. Tato podnikatelka byla Forbesem označena za **nejbohatší ženu v Rusku**.

Lužkov je občas označován za příštího prezidenta Ruské federace.

6. 6. Alexandr Smolenskij

Rodina Alexandra Smolenského má kořeny v Rakousku. Jeho otec, rakouský žid, musel emigrovat do Ruska v politických důvodů. Pro svůj původ měla rodina za časů Sovětského svazu těžký život. Smolenskij si tak vybudoval odpor vůči systému a nepřijal ani ruské občanství. V tohoto důvodu si nemohl najít žádnou práci a začal soukromě podnikat, což bylo pochopitelně v té době protizákonné. Během vojenského výcviku v Tbilisi si v jedním společníkem vydělávali tištěním vizitek. Po návratu do Moskvy uplatnil získanou dovednost a nastoupil jako **dozorčí v tiskařském oddělení Ministerstva průmyslu**. Vydělat si na živobytí bylo pro něj přesto obtížné.

Alexandr Smolenskij je blízkým přítelem Borise Berezovského. Založil jednu v největších ruských bank **SBS-Agro**. Během ekonomické krize se banka dostala do velkých finančních potíží. Stát jí však podal pomocnou ruku. Důvodem bylo, že SBS vedla účty klíčovými vládními institucím v Moskvě, včetně soudních orgánů, Dumy nebo prezidentovy administrativy. Ovšem později se na internetu objevily informace, usvědčující Smolenského v praní špinavých peněz a korupce. V roce 1999 byl spolu v Berezovským obviněn v korupce. Ještě později se zapletl do skandálu ohledně převodu 10 mld. dolarů v ruských fondů přes Londýn na účty v Bank of New York. Díky svým politickým konexím zatím vyvázl ze všech problémů bez újmy.

6. 7. Roman Abramovič

Roman Abramovič je představitelem nové generace oligarchů. Je světově známým vlastníkem fotbalového klubu **Chelsea**. Kromě toho vlastní jednu v největších ruských ropných společnostech **Sibněft'** a je spoluvlastníkem největší hliníkové továrny v zemi. Společně s Alexandrem Mamutem převzal kontrolu nad ruskou největší státní ropnou společností Transněft'.

Je blízkým společníkem Berezovského a má značný **vliv na prezidentovu administrativu**. Byl dlouholetým přítelem Jelcinovy rodiny. Mluví se, že právě on stál za rozhodnutím vlády privatizovat ruskou telekomunikační společnost Svjazinvest.

Díky svým stykům se stal **gubernátorem Čukotského regionu**. Tuto pozici využil pro své další podnikatelské zájmy. Svým firmám, které do daného regionu přemístil, poskytl daňové úlevy.

Kontroluje také většinu exportních sektorů a má značný vliv na jaderný průmysl a Ministerstvo železnic.

6. 8. Alexandr Mamut

V roce 1999 časopis Kommersant označil Mamuta za „novou tvář ruské oligarchie“. Je **ředitelem dozorčí rady MDM-Bank** a má velice vlivné politické kontakty. Je **nepřímým poradcem prezidentovy administrativy** a má blízko v „rodině“. Byl zapleten v mnoha politických skandálech, včetně praní špinavých peněz přes Bank of New York a podplácení politiků.

6. 9. Vladimir Potanin

Rodina Vladimira Potanina pocházela v vyšších kruzích sovětské komunistické hierarchie. Jeho otec byl představitelem ÚV KS a pracoval na Ministerstvu pro zahraniční obchod. Také sám Potanin po ukončení studií vstoupil na toto ministerstvo. V roce 1989 Potanin spolu s kolegy založil vlastní podnikání, v podporu ministerstva i dalších institucí. Díky tomu firma prosperovala. Po tomto úspěchu se Potanin rozhodl založit dvě banky – **Onexim Bank** a **MFK**. Pro svou důvěryhodnost se banky brzy staly 3. a 4. největší v zemi.

Těsně před privatizací byl Potanin **náměstkem premiéra**. V roce 1995 byl právě on autorem návrhu plánu loans for shares. Během privatizace pak ukořistil snad ty nejcennější podniky – ruskou telekomunikační síť **Svjazinvest** (ve spojení s finančníkem Georgem Sorosem), ropnou společnost **Sidanko**, ale zejména **Norilsk Nickel** – jeden z největších světových dodavatelů surovin a největší světový producent niklu.

Před ekonomickou krizí byl považován za 5. nejbohatšího muže v Rusku. Za vlády Jelcina byl blízkým přítelem Berezovského, později se v nich ovšem stali velcí rivalové.

Potanin se doslova štítí politiky, čímž se vyhnul problémům, jimž čelí ostatní oligarchové.

6. 10. Vladimir Vinogradov

Vladimir Vinogradov v roce 1988 založil komerční banku **Inkcombank**. Postupem času se bance podařilo získat několik uznávaných investorů. Mezi ně patřily asociace leteckých výrobců Sokol, zabezpečovatel ropovodu Transněft', nebo Plechanovův institut. Tito investoři bance zabezpečili dostatečný kredit na to, aby mohla úspěšně žádat o poskytnutí půjčky od Sovětské centrální banky v hodnotě 10 milionů rublů. Banka pořád rostla a před ekonomickou krizí v roce 1998 již byla druhou největší soukromou bankou v zemi a hrála významnou roli ve financování ruského zahraničního obchodu. Podílela se na těch nejvyšších finančních transakcích a prováděla finanční kontrolu svým investorům. V roce 1996 Ruská centrální banka zaznamenala u Inkcombank na banku neadekvátní rezervy, co vedlo ke ztrátě části vkladů. Bance se však podařilo krizi přetrvat a sám Vinogradov byl jmenován **viceprezidentem Asociace ruských bankéřů**. Vážný zásah pak představovala ekonomická krize. I přes nesouhlas Centrální banky byl Inkcombanku poskytnut úvěr ve výši 100 milionů dolarů. Ovšem banka se zachránila jen dočasně. Nakonec byla nucena vyhlásit bankrot a byla obviněna v nelegálního přenosu kapitálu na pobočky v zahraničí.

6. 11. Oleg Deripaska

Oleg Deripaska se zaměřuje na podnikání v hliníkem. Jeho společnost **Base Element** kontroluje přes 70 % ruských zásob této suroviny. Kromě toho vyrábí auta, má podíly v Aeroflotu, zajímá se o dřevařský a textilní průmysl a o pojišťovnictví. Mezi ruské oligarchy se zařadil až později. Již v 90. let je však známý nechvalně proslulými „hliníkovými válkami“ se svým bývalým partnerem Abramovičem, ohledně kontroly lukrativních zásob kovu na Sibíři.

ZÁVĚR

V předcházejících kapitolách jsem se snažila co nejlépe zpracovat vývoj ruské oligarchie od jejího vzniku až po dnešní dobu. Prostřednictvím získaných faktů jsem dospěla ke zjištění, jaké faktory ovlivnily skutečnost, že právě v Rusku vliv oligarchie dosáhl tak nebývalých rozměrů.

Po pádu Sovětského svazu se Rusko rozhodlo jít cestou moderní demokracie (Rusko poznalo demokratické volby jen v krátkém období před pádem carského režimu) a současné liberální tržní ekonomiky. Ani v jednom prvku takového systému však země neměla historickou zkušenost. Byla tak postavena před těžký úkol, který bylo potřeba co nejrychleji zvládnout. Postup, který si zvolila, však nebyl v důsledku nejšťastnější. Vláda se totiž rozhodla co nejrychleji uvést do praxe liberální trh, kterému ovšem předem nestanovila legislativní mantinely, v rámci kterých by systém fungoval. Výsledkem pak bylo faktické rozkradení státního majetku.

Druhým nesmírně důležitým faktorem bylo napojení na politické elity. Bez jejich pomoci by oligarchové nikdy nedosáhli svého vlivu. Tento vztah spočíval v oboustranné výhodnosti. Bylo to patrné na dohodě *loans for shares*, která v konečném důsledku dopomohla znovuzvolení prezidenta Jelcina, na následném vytvoření *Semji*, a v neposlední řadě také na pomoci oligarchů při založení Putinovy strany Jednotné Rusko.

Z etického hlediska je možné považovat oligarchy za zločince, kteří sami sebe obohatili na úkor celého státu i spoluobčanů. Na druhé straně je nutné brát v úvahu fakt, že ve většině případů nepřekročili zákonný rámec, pouze obratně využili jeho nedostatků.

Také je evidentní, že pokud oligarchové ve vztahu v politické elitě nepřekročili stanovenou hranici svého vlivu, o nějž jsem v práci mluvila jako o „slibu věrnosti“, byl

ZÁVĚR

jejích narůstající vliv akceptován. Problémy nastaly, až když oligarchové svůj politický vliv namířili proti vládě nebo samotnému prezidentovi.

Sice bylo následné trestní stíhání zdůvodněno právě ekonomickým okrádáním státu, za tímto zástínem byly v mnoha případech politické motivy.

BIBLIOGRAFIE

Knižní publikace

- Hoffman, David E. *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*. New York: Public Affairs, 2003.
- Lisičkin, V. A.; L. A. Šelepin. *Rossija pod vlast'ju plutokratii*. Moskva: Algoritm, 2003.
- Chlebnikov, Pavel. *Kmotr v Kremlu Boris Berezovskij*. Praha: BB art, 2003.
- Brown, Archie; Shevtsova, Lilia. *Gorbachev, Yeltsin, and Putin: political leadership in Russia's transition*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, c2001.
- Koržakov, Alexandr Vasiljevič. *Boris Jelcin: od úsvitu do soumraku*. Praha: Votobia, 2000.
- "The 'liquidation of the oligarchs as a class'." Chap. 4. State and Society in *Putin: Russia's Choice*, by Richard Sakwa, p. 96-103. London: Routledge, 2004.
- Rutland, Peter. "Putin and the Oligarchs." Chap. 7 in *Putin's Russia: past imperfect, future uncertain*, edited by Dale R. Herspring, p. 133-152. Lanham: Rowman & Littlefield, c2003.

Periodika

- Yavlinsky, Grigory. „Russia's Phony Capitalism.“ *Foreign Affairs*, May/June 1998.
- Remnick, David. „Can Russia Change?“ *Foreign Affairs*, January/February 1997.

- Wolosky, Lee S. „Putin's Plutocrat Problem.“ *Foreign Affairs*, March/April 2000.
- Khodorkovsky, Mikhail B. „Economic war against Russia?“ *Foreign Affairs*, May/June 2000.
- Goldman, Marshall I. „Putin and the Oligarchs.“ *Foreign Affairs*, November/December 2004.

Internetové zdroje

- Graham, Thomas. "Who rules Russia?" *Prospect*. January 1996. http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=4909 (accessed 10/5/2008).
- Plekhanov, Sergei. "The Rise of the Russian Oligarchy." *York University*. www.yorku.ca/splekhan/The%20Rise%20of%20the%20Russian%20Oligarchy.ppt (accessed 8/5/2007).
- Lockshin, Roman. "From oligarchy to monarchy, the Russian way." *The Interactive Investor Journal*. March 15, 2005. http://www.yeald.com/Yeald/a/34501/from_oligarchy_to_monarchy__the_russian_way.html (accessed 10/5/2008).
- Watkins, Thayer. "The Russian Oligarchs of the 1990's." *San José State University*. <http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/oligarchs.htm> (accessed 10/5/2008).
- Bunin, Igorj; Nazarova, Natalia. „Biznesmeny Rossii: 10 let spustja. Novoje issledovanije CPT.“ *Politkom. Informacionnyj sajt političeskich kommentariev*. 2004. <http://www.politcom.ru/2004/soc54.php> (přístup získán 10. 5. 2008).
- Herrera, Yoshiko. „Ekonomičeskaja reforma v Rossii, 1991 - 1998.“ *Kritika rossijskich reform otěčestvjennymi i zaruběžnymi ekonomistami*. <http://www.rusref.nm.ru/herera.htm> (přístup získán 10. 5. 2008).

BIBLIOGRAFIE

- Tennenbaum, Jonathan. „Why Russia's 'Oligarchs' Are Now Under Attack.“ *Executive Intelligence Review*. 22. August 2003. http://www.larouchepub.com/other/2003/3032russ_oligarchs.html (accessed 10/5/2008).
- "Russia's new oligarchs." *BBC*. March 28, 2000. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/692297.stm> (accessed 10/5/2008).
- "Russia's oligarchs: Where are they now?" *BBC*. October 27, 2003. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3218515.stm> (accessed 10/5/2008).
- Fraser, Hugh. "Russia's oligarchs: Their risky routes to riches." *BBC*. July 27, 2004. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3927523.stm> (accessed 10/5/2008).